

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

דרשת

הושענא רבה תשב"ז (חלק א)

הושענא למענך אלקינו

- במדרש: למעלה יש אוצרות לכל המצות, ואוצר הגדול של מתנת חנם, גדול מכולם • בזהר חק: מאן דצלי צלותיה, דפעי לפרשא מלוי כדקא יאות • בשערי אורה: כל התפלות שהתפללו על הגאולה בכל הדורות, קיימים למעלה, ויתעוררו כשיבא הזמן • תפלת אברהם על סדום, הועיל לבני ישראל לדורות • ביאור הנמרא: שערי תפלה נגעלו, ושערי דמעות לא נגעלו • ביאור דברי רש"י ואתחנן: צדיקים אע"פ שיש להם לתלות במעשים הטובים, אין מבקשים אלא מתנת חנם • המוריד דמעות בתפלה פותח שערי תפילה להכניס כל התפילות הממתנינים שם להתקבל • גאלינו גואל אבותינו, שבגאולה שלנו תלוי גם גאולת האבות • גאולתן של ישראל תהיה עבור כבוד שמים ע"י מתנת חנם •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ה לפ"ק

ברוקלין: 718-298-4641
ארץ ישראל: 072-3333419
לשון קדשו אפטיילונג: 7-9

ארץ ישראל: 072-3275205
ענגלאנד: 0330-350-3110
פּעקס: 718-650-2970

לשון קדשו: 929-522-1515

דרוק 1 דערנאך 311 פאר די רעקארדינג פון די וואך. פאר הערות דרוק 3

• יהם יעלן לזפרון •

הרה"ח ירא שמים מרבים, בר אוריין, הגיד שיעורי תורה
ברבים בש"ס ובהלכה, דבוק וקשור בריב"ק ז"ע וזכה
לשמושו ומסר שיעורים בספרי דבי רב

רבי ישכר דוב ז"ל יאקאבאוויטש

ב"ר צבי ז"ל - נפטר שמחת תורה תשע"ד

הגאון הצדיק המפורסם, חסידא ופרישא, עמוד ההוראה,
מגדולי תלמידי רביה"ק ז"ע, אשר האיר פני תבל באור
תורתו וצדקתו ובעבודת ה', ורבים הלכו לאורו

רבי יואל ז"ל מארגענשטערן

ב"ר אורי ז"ל - אבדק"ק שארמאש יצ"ו

נפטר ביום כ' תשרי - ד' דחוד"מ סוכות תשע"ח

הרה"ח אהוב על הבריות, תלמיד רביה"ק ז"ע ודבוק בדרכיו,
ועסק להפיץ דברי תורתו הקדושים בעיר בני ברק

רבי יוסף אלי' ז"ל ביקעל

ב"ר יצחק ז"ל - נפטר כ"ו תשרי תשמ"ז

הרה"ח תלמיד מובהק מרביה"ק
ובכל נימי נפשו פעל לעשות רצונו

רבי שמחה ישכר (בער) ז"ל סאנדער

ב"ר יהושע הכהן ז"ל - נפטר שמחת תורה תשנ"ח

הרה"ח ירא אלקים, מדקדק בקלה כבחמורה, דבק בצדיקים
הקודמים ודובר מהם תמיד, ובבואו לארצה"ב מסר נפשו לקבוע
משכנו אצל רביה"ק ז"ע לטובת גידל צאצאיו בדרך המסורה

רבי יעקב שמעון ז"ל פאוועל

ב"ר יקותיאל יהודה הי"ד - נפטר כ"ח תשרי תשס"ח

הרה"ח הישיש, שמר פיו ולשונו והחזיק במדת האמת, זוהר
בעניני ממונות, עסק התורה היה מושג חייו, מתלמידי רביה"ק
ז"ע וחסד בעל קדשו, הגה בספריו, ובדרכיו הלך תמיד

רבי אברהם יצחק ז"ל סאנדעל

ב"ר משה ז"ל - נפטר כ"ט תשרי תשפ"א

הרה"ח דבק בריב"ק ז"ע בכל נימי נפשו ועסק בתורתו בקביעות

רבי שלום יחזקאל ז"ל שווארץ

ב"ר יהושע ז"ל, נפטר י' אדר תשס"ח

הרה"ח דבוק בריב"ק ז"ע, והרביץ תורה לעדרים רבות בשנים

רבי אברהם אבא ז"ל הירש

ב"ר מנחם זאב ז"ל, נפטר שמיני עצרת תשס"ט

הרה"ח תלמיד חכם מופלג, רודף צדקה ובונה עולמות של
תורה, דבוק בריב"ק בכל לבבו והתענג בלשון קדשו

רבי אברהם מאיר ז"ל יאושעף

ב"ר משה מנחם ז"ל - נפטר כ"ד תשרי תשפ"ד

הרה"ח אהוב על הבריות, והרבה להטיב לזולתו, תפילותיו
במתינות ובקביעות, נפשו קשורה בתורת רביה"ק ז"ע

רבי חיים שמואל ז"ל רייך

ב"ר אברהם שמעון ז"ל נפ' אסרו חג סוכות תשפ"א

האשה החשובה, הרבתה בתפלות וספר תהלים היה שגור על
לשונה, עסקה בצדקה וחסד ובפרט האלמנות ויתומים ושבויר לב

מרת מרים ע"ה דייטש

בת הרה"ח ר' ישראל דוב מענדלאוויטש ז"ל שו"ב

נפטרה כ"ו תשרי תשפ"א

האשה החשובה והצנועה, ידיה שלחה לאביון, שמרה לשונה מדבר
מרימה, מתלמידות הראשונות במסדות רביה"ק ז"ע בארה"ב

מרת מרים גיטל ע"ה מייזעלס

בת הגה"צ ר' יצחק אייזיק ליבערמאן זצ"ל אב"ד בעסערטין

נפטרה כ"ג תשרי (שמחת תורה) תשס"ז

הרה"ח ר' חיים ארי' ז"ל
ווידער
ב"ר שלמה דוב ז"ל
נפטר כ"ה תשרי תשע"ג

הרה"ח רבי
משה אפרים
ב"ר ארי' ז"ל
הערשקאוויטש

א

קושיות ודקדוקים בענינא דיומא, ועניני תפלה

קושיא א

לחת טעם שנקרא יום זה ה'ושענא 'רבה'

(א) [ס'איז יודע אז דער טאָג ווערט אָנגערופן ה'ושענא 'רבה. און] ^אמ'קען זאָגן אַ טעם פאַרװאָס ס'ווערט אָנגערופן ה'ושענא 'רבה.

ב

קושיא ב

למה כופלין תיבת ה'ושענא

(ב) און נאָכדעם ביי די ה'ושענא איז מען כּוּפֿל [תיבת 'ה'ושענא', וכגון שאומרים] ה'ושענא למענך אלקינו, און נאָכדעם זאָגט מען נאָכאַמאָל ה'ושענא. [והגם] מ'דאַרף טאַקע 'אַרױסזאָגן' [קלאָר] - שטייט ^ב - כּדָּקא יאַוּת, [ביי] אַ תּפֿילָה. אָבער 'איבעריגע רייד' איז אָבער אויך אַ פעלער. [ומצינו] ביי תּנָה, [ודכתיב] וְהָיָה כִּי הִרְבֵּתָה לְהִתְפַּלֵּל, הָאֵט עַר [עלי] זי באַלד אָנגעקוקט פאַר אַ שְׁכוּרָה? [וואס כן] פאַרװאָס זאָגט מען עפעס 'טאַפֿלט' [ה'ושענא, ובפרט כן] ס'איז די זעלבע זאך [ואין מוסיף כלום בזה].

ג

קושיא ג

וכעין זה יש לדקדק בכפל הלשון שבפסוק לא לנו ה', לא לנו

(ג) און אין קאפיטל פון לא לנו (תהלים קטו, א) זאָגט מען אויך צוויי מאל, לא לנו ה', און נאָכדעם זאָגט מען נאָכאַמאָל [לא לנו]. ויש להבין טעם הכפל בזה.

(ראה עוד להלן קושיא ד-ז, באות כג-ט)

^א כאן מתחיל הירקארדינג.

^ב בזהר הק' (וישלה דף קסט): הציילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבא והכני אם על בנים (וישלה לב, יב). מכאן, מאן דצלי צלותיה, דבעי לפרשא מלוי כדקא יאות. הציילני נא, ואי תימא דהא שובת לי מלכן, מיד אחי. ואי תימא קריבין אוחרנין סתם אחין אקרון, מיד עשו. מאי טעמא, בגין לפרשא מלה כדקא יאות. ואי תימא אנא אמאי אצטריך, כי ירא אנכי אתו פן יבא והכני. בגין לאשתמודעא מלה לעילא ולפרשא לה כדקא יאות, וְלֹא יִסְתִּים מִלָּה. [נורבינו כבר הזכיר דברי הזהר אלו, בלי ב' דסוכות תשכ"ז (לשון קדשו קונטרס שי, אות ט).]

והטעם בזה עיין בישמח משה (פרשת במדבר) דו"ל: דהלא מלאכי השרת המכניסים התפלה, אינם יודעים המחשבות, לכך ראוי לבאר היטב בלשון ובפה התפילה, דאם לא כן אין נזקקין לה, כמו בלשון ארמי. ומשום זה איתא באמת בספרים (נור הקודש על ב"ר מד, י) ובזהר (דלעיל) דראוי לפרש ולבאר היטב התפלה.

^ג בספר שמואל א' (א, יב-יג): וְהָיָה כִּי הִרְבֵּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי ה' וְעָלִי שֹׁמֵר אֶת פִּיָּהּ. וְחֲנָה הִיא מְדַבֵּרַת עַל לִבָּהּ רַק שְׁפָתֶיהָ נִעֲוֹת וּקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמָע, וְיַחֲשָׁבָה עָלֵי הַשִּׁכָּה.

^ד כן נראה בדר"ק (שם, יב) דו"ל: שֹׁמֵר אֶת פִּיָּהּ. הִיא שֹׁמֵר וּמַעֲיִין אֶת פִּיָּהּ, מֵהָ הִיחָה זֹאת הַתְּפִלָּה הָאוֹרֹכָה לֹא יִשְׁמַע קוֹלָהּ רַק שְׁפָתֶיהָ נִעֲוֹת, לִפְיָ כֵּן הִיא חוֹשֶׁב אֹתָהּ שְׁחִיא שְׁכוּרָה. [נענין כעין זה בפי המלבי"ם, לפי דרכו שם].

ועיין עוד במדרש שמואל (פרשה ב, ובילקו"ש שם רמז עח, והובא גם בדר"ק שם): וְהָיָה כִּי הִרְבֵּתָה לְהִתְפַּלֵּל. ר' חייא בשם רבי יוחנן, ורבי שמעון בן חלפתא בשם רבי מאיר, מכאן שכל המרבה בתפלה נענה. מיחלפא שיטתיה דרבי לוי, דכתיב (משלי יד, כג) כָּכֹל עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתֵר וְדָבָר שְׁפָתַיִם אֵךְ לִמְחֹסֹר, ר' אבא בריה דרב פפי ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי, חנה על ידי שרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל, שנאמר (שמואל א, א, כב) וַיֵּשֶׁב שָׁם עַד עוֹלָם, עַד עוֹלָמוֹ שֶׁל לֵוִים, דכתיב (בהעלותך ח, כה) וּמִכֵּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצֵּבָה הָעִבְדָּה. והא אינון חמשים ותרתין, אמר רבי יוסי בר אבין, שחים שגמלתו.

ד

הַמִּשְׁלָל לְיוֹם הוֹשַׁעְנָא רַבָּה

נאָר וואָס דען.

ס'איז ידוע, איך זאג דאָס אַלעמאַל [בהושענא רבה, וואָס] דער טאַטע זכרוננו לברכה פלעגט צו זאָגן פונעם זיידענס וועגן, האָט ער געזאָגט אייביג דאָס מִשְׁלָל, [אויף וואָס ווען] ס'קומט הוֹשַׁעְנָא רַבָּה, און מ'זאָגט לְמַעַנְהָ אֱלֵקִינוּ.

ה

פלעגט ער זאָגן דאָס מִשְׁלָל.

ווען אַ מִלָּךְ קומט אין שטאָט אַרײַן, און ער איז מוֹדִיעַ אַז ער קומט 'אויף דעם און אויף דעם זמן' קומט ער אין שטאָט אַרײַן, אויף דעם זמן, [ומודיע מתחילה] אַז ווער ס'האָט עפעס וואָס צו בעטן, איז דעמאָלטס די צייט, אַז מ'האָט עפעס צו פאַרלאַנגען, אָדער [אז] מ'האָט עפעס פּוֹגֵם געווען [און] מ'זאָל בעטן ער זאָל אים מוֹחֵל זײַן.

ווער ס'איז אַ בַּר שֶׁכָּל, דער גייט אַקעגן [לקבל פני המלך מחוץ לעיר], ער וואָרט נײַטאַמאַל ביז דער מִלָּךְ קומט אין שטאָט אַרײַן, נאָר ער גייט אַקעגן [מחוץ לעיר] און פאַלט פאַר די פיס, און בעט זיך, ער זאָל מִתְקַן זײַן וואָס ער האָט פּוֹגֵם געווען.

[און] ווער ס'האָט נישט 'דעם' דעת, אָבער ווען דער מִלָּךְ קומט שוין אין שטאָט אַרײַן, ווער גייט נישט אין דעם זמן.

[און אפילו] ווער ס'לאָזט אָבער איבער די גאַנצע צייט און גייט נישט, ער גייט די גאַנצע צייט נישט, און טוט גאַרנישט, אָבער ווען די פּרוֹזִים קומען אַרויס: דער מִלָּךְ גייט אַוועק פון די שטאָט, מ'געזעגנט זיך שוין! ווער גייט נישט צי דעמאָלטס, זיך בעטן.

נאָר ווער ס'גייט שוין דעמאָלטס, דער גייט דאָך מיט גרויס בושָה, [שהרי יקשה עליו המלך] אי מלְכָא אָנָא, עַד הַשְׁתָּא אַמַּאי לֹא אָתִית לְגַבְאִי^ה.

אַז מ'קומט אָבער, און מ'זאָגט איך קום נישט אין 'מײַן' אינטערעסע, איך קום אין די אינטערעסע פונעם 'מִלָּךְ', [דעמאָלטס] לאָזט מען אייביג צי [צום מלך, ואין שוואלן עליו קרשיות].

ו

אַזוי פאַרשטייט מען דאָך דעם נִמְשָׁל.

ס'איז ידוע, [אויף] דער זמן פון ראש השָׁנָה ביז נאָך הוֹשַׁעְנָא רַבָּה, שטייט (ישעי' נה, ד'רשנו ה' בְּהַמְצֵאוֹ קִרְאָהּ בְּהִיּוֹתוֹ קְרוֹב^ו).

^ה מלשון הגמרא בגיטין (נו). דכשיצא רבן יוחנן בן זכאי אל הקיסר סמוך לחורבן בית שני, אמר לו הקיסר כן. ופירושו, אם אתה יודע שאני המלך, למה יאחרת לבוא עד כעת.

¹ וכמבואר בגמרא ראש השנה (יח. ויבמות מט: קה): מניין לגזר דין של צבור וכו' אף על גב שנחתם נקרע, שנאמר (ואתחנן ד, ז) בְּה' אֱלֹקֵינוּ כָּל קִרְאָנוּ אֵלָיו. והכתיב דְּרִשׁוּ ה' בְּהַמְצֵאוֹ, התם ביחיד הכא בצבור, ביחיד אימת [פירש"י: יחיד אימת מצוי לו, דכתיב בְּהַמְצֵאוֹ], אמר רבה בר אבוח אלז עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים. ועיין בדברי רבינו בדרשת הושענא רבה תשי"ג (לשון קדשו קונטרס קסה) מה שהוסיף על דברי הגמרא, לבאר האין שגם יתר הזמן עד הושענא רבה נרמז בפסוק זה, בהלשון קִרְאָהּ בְּהִיּוֹתוֹ קְרוֹב.

או הכוונה על פי דברי השל"ה הק' (מס' סוכה, ד"פ תורה אור) וז"ל: כבר כתוב לעיל בדרושים הלשון שאמר רבותינו ז"ל עשרה ימים שבין ראש השנה ליו"כ, לכאורה אין הלשון מדוקדק, דהא אין בין ראש השנה ליום כפורים רק שבעה ימים. וכתבתי שם מכתבתי, וכתבתי שרומז גם כן על עשרה ימים שבין יום כפורים

[וממילא] ווער ס'איז אַ בר דעת, דער האָט שוין הִכָּנָה פון ראש חודש אָלול אָן.
נאָר ווער ס'טוט דאָס נישט, [איז] על כל פנים ראש השנה, עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה, און דעם הייליגן טאָג.

[און אפילו] ווער ס'גייט פאַראיבער די אַלע טעג, און מ'זעט ווייטער אויס אזוי ווי מ'האָט אויסגעזען.

אַבער אַז ס'קומט הוֹשַׁעֲנָא רַבָּה !

ס'איז דער לעצטער טאָג !

דער מַלְךְ געזעגנט זיך שוין פון אונז !

ס'איז די לעצטע צייט !

אין דעם איינעם טאָג, קען מען נאָך אויפטון אַלדינגס !

ח

נאָר מיט וואָס פאַר אַ בושָה קומט מען ? !

איבערדעם זאָגט מען לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ, מ'קום מיר אין די אינטערעסע פונעם מַלְךְ.

ט

משל מהישמח משה, בפסוק ותוכחתי לבקרים

דער אָמֵת, ווען ס'קומט אַזא טאָג ווי היינט, ווי הוֹשַׁעֲנָא רַבָּה.

מַה נֹּאמֵר וּמַה נְדַבֵּר, וויאָזוי קען מען אויפמאַכן דעם מויל.

י

מוֹרֵי הַרְבּוֹתֵי !

איך קום נישט זאָגן דאָ קיין מוסר.

[אַבער] ס'איז הוֹשַׁעֲנָא רַבָּה, [און] מ'וויל זיך אַביסל אַפּרעדן פונעם האַרץ !

מ'קוקט אָן - בעונינו הרבים - דעם גרויסע שְׁפָלוּת.

לֹאמִיר חֲלִילָה נִישַׁט אַרויסגיין בַּחֲרָפָה וּבְבוֹשָׁה.

יא

דער זיידע זכרוננו לברכה אין תהלים'ל, אין תפלה למשה קאפיטל ע"ג,

להושענא רבא, כי מצינו יום כפורים נקרא ראש השנה, כמו שנאמר ב"ה (ח): בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ, וגמר יום כפורים הוא הושענא רבא, שאז נשלם החתימה ונגמר יום כפורים במילואו ובטובו. ומאחר שיצדק שם של ראש השנה ליוכ"פ ושם של יו"כ"פ בהושענא רבא, וביניהם עשרה ימים, הרי עשרה ימים בין ראש השנה ליוכ"פ. אבל עשרת ימי תשובה הראשונים הם העיקרים והם עצם עשרה, ועשרה ימים שאחר זה, הם ג"כ ענפי תשובה וכו'.

י' עיין להלן באות יח, והערה יב.

ב' בתהלים תפלה למשה (עג, יד): וְאֵהִי נִגּוּעַ כָּל הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לְבָקָרִים וְגו', עד אֵךְ בַּחֲלָקוֹת תְּשִׁית לְמוֹ הַפְּלִתָם לְמִשְׁוֹאוֹת. בזה יובן מה שנשאני לבי לעמוד ולהוכיח, אֵךְ תוֹכַחְתִּי הוּא מַלִּיצָה גְדוּלָה בַּעַד עִם ה'. ○ מִשְׁלַל לְמַלְךְ שֶׁהִיָּה לוֹ פֶּרֶס נָאֵה מְאוֹד, ויש בו אילנות רבות מינים ממינים שונים, ובני המלך מטיילין בו בכל יום, והטיול טוב מאוד לבריאות, ויש שם [אילן אחד] עֵץ נַחֲמָד לְמִרְאָה וְטוֹב לְהַשְׁכִּיל נֶפֶשׁ מַחִי עֲדֵנִי, [אמנם דא עקא] כי מעוררת כל תאוה. והנה מצות המלך על כל העם לבל יקחו מפירות זה האילן באזהרות רבות מאוד, וכוננתו לטובתם ושמירתם, ואף גם שהוא מצות המלך, מלבד הרע הטמון בבטן הפרי, מִשְׁחִית נֶפֶשׁ הוּא יַעֲשֶׂהָ (משלי ו, לב), בַּעֲלֹדָה בְּכַפּוֹ יִבְלַעְנָה מִנְּפֶשׁ וְעַד בִּשָׂר יִכְלָה, אֵף גַם זֹאת הוּא הַלּוֹקֵחַ מִפִּירוֹתָיו מוֹרֵד בַּמִּצְוֹת הַמֶּלֶךְ, וּבִנְפֶשׁ הוּא. והנה מיראת המלך מבניו שלא יגעו ויאכלו מזה האילן וישחיתו נפשם, וגם יפלו תחת מכבש המרידה ואין מרחמים בדין, על כן לקח המלך איש אחד מוחזק לחכם שיכול להכות ארץ בשבט פיו, ונתן לו כל סיפוקו ארוחתו ארוחת תמיד, וימנהו לשומר ומוהיר את בניו וכו'. והנה זה הממונה הזהיר להם מאוד, אבל הוא בעצמו אף שהבין במופתים וראיות שכליות הרבה מאוד גנות של פירות האילן, וגם ידע ממצות המלך שהוא חזק מאוד, והוא בעצמו ממונה על השמירה ואזהרה, וכל די סיפוקו וחיי נפשו מקבל פרס מבית המלך בשכר

שטייט (דאָרט) וואָהי נגוע פֿל היום ותוכחתי לְבָקְרִים.

זאָגט ער דאָרט אַ מָשֶׁל אויף זיך, - ס'זעט אויס ער האָט עס געזאָגט אין אַ דרָשָׁה,

האזהרה והשמירה, אעפ"כ לא עצר ברוחו, ועודו בכפו יבלענה מרוב חמדתו ותאותו, כי מרגיג מאוד למחזי. והנה בני המלך גם הם לא שמעו לקול אזהרתו וכו' לא עצרו בנפשם לגדול החמדה. ונתוודע הדבר למלך ושוריו ושופטי ממוי של בניו, והנה האֶסְפֶּקֶלְטוֹר מעורר לומר המלך אוהב משפט, ולא תיכון מלכותיך אם לא בהראות המשפט החרוץ בנביך, שלא יאמרו משא פנים יש בדברך, ואף שהמלך הומה וכואב לבו על בניו, אעפ"כ לא יכול מלט משא הקטגורים והנחת נימוסו. והנה כאשר קירב משפטן לחרוץ, אז דימה זה הממונה והשומר והמזהיר בעצמו, אם אני היודע בעצמותי במופתיות וכל חיוני רק עבור זה השמירה, לא עצרתי כח לחסום תאותי, קל וחומר בן בנו של קל וחומר בני המלך שאין להם ידיעה בעצמותם הגנות זה הענין, רק מצות אנשים מלומדים, ומחיתים אינו מזה, איך יעצרו כח לחסום תאותם. ובהעריכו ענינם לנגד עיניו, נתוודע לו באמת שאין להם שום אשמה בהעריכ אורם ויערכו לנגדו, ונדמה לו שיהיו ח"ו נספים כלל משפט, ונתמלא מאוד רחמים עליהם, ובא לפני המלך ושופטי בזה הלשון, למה תעשו כזה לעבדי המלך לבלעם ח"ו חנם, הלא את חטאי אני מזכיר, ואודה ולא אבוש כי אני הממונה על השמירה ואזהרה, וכל חיותי הוא רק בעבור זה, ואני ההורתי במופתים וראיות שכליות, א"כ אני היודע בעצמי באמיתית הגנות הגדול של הפרי מזה האילן, ואעפ"כ לא עצרתי כח, ואין לקטרג עלי כי אני מודה בעצמי, אוי לי כי לא חסמתי תאותי והלכתי אחר שרירות לבי ומרדתי במצות המלך הגדול, ואם אני היודע אמיתית מהות הגנות, וכל חיוני עבור השמירה, ואני ממונה על זה, ובצעמי אני המזהיר, לא עצרתי כח, האין יעצרו כח כל בני המלך, ואין עליהם אשמה בהעריכם אותם לנגדי. וכשומעם דבריו אז ענו ואמרו כל שרי המלך ושופטי כי אין שום אשמה על בני המלך, ואז נתמלא המלך רחמים על בניו במה שרצו לחרוץ משפטם, ופתח גזוי חסדיו ואוצרותיו, וחילק נבזבזין סגיאין נפי' מתנות גדולות לכל אחד כפי אשר יכולין לקבל, ויצאו בניו בדימוס, והמלך שמח שמחה גדולה במה שנוצלו בניו מדין העו והקשה. והנה ענה אחד ואמר מה תירוצי יש לזה הממונה להציל את נפשו, אז ענו כל שרי המלך ושופטי וקרא יצא הפסידו בשכרו, כיון שהוא הודה מעצמו וסיבב הצלת כל בני המלך ושימח את המלך, ראוי ששכרו לא יקופא שגם כל אינו יתחיל נצל ומנחל הכל בעשיו. וגם כיון שהמלך פתח חסדו חסדו הרי ראוי להיות כפי יכולתו, ואין מעצור להשפיע בשפע רב שיקבל אף זה המספן מאוצר הצדקה כפי מה שראוי לקבל, כי מצד המלך אין מונע, וגם הוא סיבב את כל החסד. והמלך הרחמן הטח אוזן וכן עשה, וגם הממונה הזה יצא בדימוס.

והנמשל מובן, כי אני מודה בעצמי אוי לי מה עשיתי, האם אני הוא המוכיח ומדריך את העם בדרכי יושר, ואני משתמש בתגא לפרנסתי, ואני בעצמי מרדתי, איך אשא פני לפני גדול כו' ולפני בית דינו הצדק, ומה אעשה ליום פקודה, בכו עמי במרר כל בית יעקב, וכל אחד בפשעו במעשיו ולהתחרט עליהם בחרטה גדולה, ומה עלי לעשות, גדול כים שבר מי ירפא לי, היקח כל צרי גלעד למזורי אין די, שמים וארץ בקשו עלי רחמים כו', גלגלי מרכבה, אבותי הקדושים, מלאכי רחמים, משה רבינו מהימנא כו'. והנה אם אני לא עצרתי כח, קל וחומר העם הקדושים שמתפרנסים מיגיעם וטורודים כל השנה בפרנסתם וטרף אנשי ביתם, שהוא עושה צדקה בכל עת (תהלים קי, ג. ע' כתובות ג.) ואין להם ידיעה כל כך, האין יעמדו נגד הצר העו והקשה. ובודאי דאין עליהם שום אשמה בהעריכם לנגדי, ובודאי יענו כל שופטי המלך הרחמן שכן הוא יוצא בדימוס, וכדרך שהם עושים צדקה בכל עת כן יפתחו להם, והשית' יתן כפי יכולתו בבלי תכלית כל מה שראוי לקבל, ואינו מלכנו חנונו וענונו כי אין בנו מעשים, ראה בעניניו כי דלוננו מאוד במעשים, וראוי לך ליתן צדקה לעניים האלה, תן כפי יכולתך ולא כפי מעשנו, כי המלך הנותן ודאי לפי יכולתו נותן. והנה לפי"ז יש להבין, כיון שנותן כפי יכולתו הרי ראוי להיות בלי גבול, אך החסד הוא לפי כח המקבל שלא יתבטל במציאות, ואם נותן משא גדולה על האדם הוא נופל תחתיו, וא"כ לפי"ז כאשר פותח שערי הצדקה אין מעצור מצדו, גם פושע כמוני יקבל.

ונקדים עוד דאיתא במדרש, דאוצר מתנת חנם גדול מכולם, ראה הוא בלי גבול, רק כפי יכולתו. והנה המגיע בעד מעשים טובים (שפי' יג, א) שדרשו רז"ל, והנה אין נגעים אמתיים כנגעי הנפש, וידוע אמרם ז"ל (כבא ברא) בעושים רצונו של מקום וקראו בנים. וזל פי זה יתבאר התכת הכתובים, וואָהי נגוע פֿל היום ותוכחתי לְבָקְרִים, שאני מוכיח בכל בוקר, ואעפ"כ כל היום אני נגוע. אם אֶמְתִּיךְ אֶסְפָּרָה כְּמוֹ, שחבר הדבר בתכלית הביאור כמות שהוא, וְהָה דְּרַב קִנְיָן, רצה לומר כל הדור הם בניך, כי עמך כולם צדיקים, כיון שְׁבִנְיָתָהּ וְאֶשְׁכָּבָה לְדַעַת זֹאת, רצ"ל אך אם אחשבה לדעת זאת, עמל הוא בְּקִינִי, רצ"ל דבר רע הוא בעיני וכו' שאני מבין שדבר רע הוא מאוד, עַד אָבּוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי קָל, רצ"ל אך עד אָבּוֹא, כשאני בא, אל מה שזימן השי"ת, היינו אוצר מתנת חנם כנ"ל שחונן לעמ, אז אֶבִּינָה לְאֶחָיִיכֶם, רצ"ל שאין צריך ליתן לב להבין מאין בא האחריות, שהרי ראוי להיות כפי יכולתו בלי תכלית. אף בְּתִלְקוֹת, רצ"ל רק דבר זה מה שהוא נחלק ואינו בלי תכלית, תְּשִׁית לְמוֹ דִּיקָא, לפי כחו של המון, ולא מדרג, הִפְלָתָם לְמִשְׁוֹאוֹת לִשְׁוֹן שְׁמָהּ, רצ"ל כי אם יהיה כפי יכולתך בבלי תכלית, יתבטל במציאות. וגם ע"ד בשי"ן שמשאלת, הִפְלָתָם לְמִשְׁוֹאוֹת לִשְׁוֹן שְׁמָא. וכיון ששמדו יתברך לא יצר והשפע הולך בלי תכלית לכל מה שהוא בגדר המקבל, גם אני אקבל כפי יכולתו. והבן.

- זאָגט ער דאָרט אין תהלים^ל, אין יענעם קאָפיטל, טייטשט ער וואָהי נגוע כל היום, 'אויף זיך' זאָגט ער עס, וויאָזוי מ'גייט זאָגן [מוסר], וואָהי נגוע כל היום, איך בין אליין א נגוע כל היום, פונדעסטוועגן וְתוֹכַחְתִּי לְבָקָרִים.

איז ער דאָרט מאַרץ מיט אַ מַשָּׁל, אַז ס'איז געווען אַן עֶבֶד וואָס ער האָט שטאַרק פֿוגם געווען פֿאַרן מֶלֶךְ, און מ'האָט אים אַרויסגעוואָרפֿן, ער האָט זיך אַרומגעדרייט אינדרויסן.

און ער האָט געזען דערנאָכדעם אַז די בְּנֵי הַמֶּלֶךְ האָבן אויך עפּעס געזינדיגט, און מ'האָט זיי אוועקגעשיקט פֿון דערהיים, און זיי זענען דאָרט נְתַגְשָׁם געוואָרן. און דער מֶלֶךְ האָט אַרויסגעקוקט, ס'איז אַ גרויס צער געווען [להמלך], סאיז געווען אַ גרויס צער פֿאַרן מֶלֶךְ אַז די קינדער ווערן נישט בעסער, אַז ער זעט נישט קיין אוֹפֿן וויאָזוי ער זאָל זיי צוריק אַהיים נעמען, ס'איז נישטאָ מיט וואָס.

[ווען] דער עֶבֶד האָט דאָס געזען, האָט ער אַהערגענומען די קינדער, און ער האָט זיי דערמאָנט אַז זיי זענען בְּנֵי הַמֶּלֶךְ, [און זיי זאָלן זען] אַז מ'זאָל עפּעס טון, און ער האָט זיי צוריקגעברענגט, ער האָט אַריינגעברענגט [אין זיי] אַ כֶּחַ, [אז] זיי האָבן זיך געבעטן ווייטער צום מֶלֶךְ, און מ'האָט זיי אַריינגענומען.

האָט דער מֶלֶךְ געפרעגט דערנאָך, ווער האָט דאָס גוֹרָם געווען [שישבו בניו לבקשו]. און זיי האָבן געזאָגט: דער עֶבֶד וואָס ער איז אינדרויסן.

[און] פֿאַרדעם אַליין האָט 'ער' [העבד] אויך זוכה געווען, וואָרן ער האָט געטון א נַחַת רוּחַ [פֿאַרן מֶלֶךְ, בהחזרת בניו]. ער איז דאָרט מאַרץ [בישמח משה].

יב

איך דאַרף דאָך נישט זאָגן [וויאָזוי] דאָס מַשָּׁל 'וְהַנִּמְשָׁל', הוא שייך לענינינו עתה^ט. בעונינו הרבים וויאָזוי מ'זעה מיר היינט אויס, איך דאַרף נישט צו זאָגן דאָס.

יג

[נאָר] היינט קען מען זאָגן [באופן אחר קצת], אַז מ'איז וואָהי נגוע כל היום, נאָר וְתוֹכַחְתִּי לְבָקָרִים, [על דרך הכתוב נפשי לה' מ]שְׁמֵרִים 'לְבָקָר' שְׁמֵרִים 'לְבָקָר' (תהלים קל, ו), מ'זיצט און מ'וואָרט [אז] ס'זאָל זיך עפּעס עפּענען, מ'זאָל שוין עפּעס זען אַ 'צופרי', אַן עֲמוּד הַשָּׁחַר, מ'זאָל זען אַ שטיקל לעכטיקייט.

בעונינו הרבים ס'איז קְדוּתָא דְּצִפְרָא^ט, דעם גרויסע פינסטערניש וואָס ס'איז

^ט כאן קיצר רבינו בהנמשל לענינינו עתה. אמנם ראה להלן בהמשך הדרשה, דכמה נקודות שבהדרשה הם בסגנון דברי הישמח משה הנזכרים, ובנויים על דבריו, דו"ק ותשכח. והבן גם בהמשל של היש"מ, איך שאמר רבינו זה קצת בשינויים לפי דרכו שרצה לומר בשעתו על עצמו, והבן.

^י עיין ברש"י שם: נפשי לה' משמרים לבקר. הריני מן המצפים לגאולה: שְׁמֵרִים לְבָקָר. מצפין וחוזרין ומצפין, קץ אחר קץ.

^{יא} החושך שבסוף הלילה קודם עמוד השחר, נקרא בזוהר הק' קְדוּתָא דְּצִפְרָא (השחרות שקודם הבוקר). ועיין בזוהר הק' (ח"ג דף רמט.) וז"ל: וכד ייתי צִפְרָא דְּאֶקְרִי שָׁחַר, ייתי לָהּ חֲבָלִים דְּגְלוּתָא, ובגין דָּא, אֶתְקַרְיָא אֵילַת הַשָּׁחַר (תהלים כב, א), על שם קְדוּתָא דְּצִפְרָא.

איידער ס'ווערט טאָג, איבערדעם [איז שייך צו זאָגן] וְתוֹכַחְתִּי לְבָקָרִים¹.

יד

ביאור נוסח התפילה: גוֹאֲלֵינוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ

נאָר [לפרש וואָס] מ'זאָגט לְמַעַן אֲלֵקֵינוּ.

[אבאר תחילה וואָס] אײַך האָב אײַנזײַן געהאַט, מ'זאָגט דאָ (בברכת אמת ויציב) מְלַכְנוּ מְלִךְ אֲבוֹתֵינוּ, גוֹאֲלֵינוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ.

טו

לפי פשוטו כי קאי על יציאת מצרים ושאר גאולות הקודמות, אם כן היה ראוי להקדים לשון גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ, ואח"כ יאמרו לשון גּוֹאֲלֵינוּ דקאי על גאולה העתידה

לכאורה, [אם הפשט הוא] אַז ס'זאָל אַרױפגײן אױף די פּרײערדיגע גאָלָה, האָט מען דאָך 'קוֹדֶם' אויסגעלייזט די עלטערן, [בײַ] יציאת מצרים, [און] די אַלע גאולות [שכבר היו].

און אַזױ האָף מיר אונז אויכעט, [שיתקיים מה שאומרים (בקדושת כתר) הֵן גָּאֲלִתִּי אֶתְכֶם] אַחֲרִית פֶּרָאשִׁית, וועל מיר 'אונז אויך' אויסגעלייזט ווערן, אַזױ ווי ס'איז געווען אַמאָל 'פּרײער' [בימי אֲבוֹתֵינוּ]. אַז דער בורא פֿל עולמים זאָל 'אַרײנשײנען' אין אידישע הערצער.

טז

– לאָמיר נישט שווייגן אין אַזאַ הייליגן טאָג !
ווען מ'האַלט שוין ביים געזעגענען ! –

יז

נו [לכאורה] קודם איז דאָך גוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ, פריער איז געווען [גאולת האבות, און אויף דעם] זאָגט מען [אויך] גוֹאֲלֵנוּ, [אַז] ס'זאָל זײַן אַחֲרִית פֶּרָאשִׁית.
[וואס כן קשה] פֶּרָאוּאָס דען זאָגט מען 'קודם' גוֹאֲלֵינוּ, [והיה ראוי לומר] נאָר קודם גוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ, וְגוֹאֲלֵנוּ, פֶּרָאוּאָס זאָגט מען קודם גוֹאֲלֵנוּ, און 'נאָכדעם' גוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ.

יח

אמנם בשעת הדין ספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו, שדין גם את הנשמות שהם כבר בעולם העליון נאָר וואָס'זשע דען, זעט אויס אַזױ.

ס'שטייט דאָך² [דבשעת הדין] ספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו.

[ווען] ס'קומט ראש השנה, אַזױ ווי מ'איז דן ראש השנה און יום פּיפור. און דער גַמֵר הַחֲתִימָה איז הוֹשַׁענָא רַבָּה³, און שְׁמִינִי עֶצְרָת איז דער גַמֵר מִסִּירַת הַפֶּתֶקִין⁴, איז

¹ בגמרא ראש השנה (לב): מכלל דבראש השנה ליכא הלל, מאי טעמא, אמר רבי אבהו, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכיפורים, אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו, וישראל אומרים שירה. [וכן הוא גם בגמרא ערכין (י').]

וועיין עוד בבית יוסף (או"ח סו"ס תרכא) בשם הרוקח והמרדכי, דהחיים יכולין לכפר בעד המתים. ועיין גם בדרכי משה (שם, ח), ושלחן ערוך (שם, ו).

² עיין בשער הכוונות (דרושי סוכות, דרוש ו): והענין [של הו"ר] בקיצור הוא, כי ביום הכיפורים ע"ה תפלות וכו' לכן נחתם בה חותם וכו'. והנה החותם ההוא היא החותמת העיקרי הפנימי וכו', ולכן אז נידון העולם כולו

מען דן די חיים, און מ'איז דן די מתים אויכעט, די וואָס זענען שוין אויף יענעם עולם איז מען אויכעט דן מיטן דין הקִּשָּׁה^{טו}.

יט

ובכלל זה דנין גם אם כבר יהיה תחיית המתים, ואותן שמותו בחבלי משיח הם יקומו מיד בתחלת הגאולה

איבערהויפט די לעצטע (דורות, אותן שנהרגו בחבלי משיח. ווין ס'שטייט דאָך^{טו} אַז די וואָס זענען מתו בַּחבְלֵי מְשִׁיחַ, די וועלן אויפשטיין תיפּף ביי ביאת המְשִׁיחַ, 'פאַרן' זמן פון תְּחִילַת הַמַּתִּים (הַקְּלָלִי), נאָר 'אָזוי ווי' ס'וועט זיין ביאת המְשִׁיחַ. [קומט אויס] איז מען דאָך דן זיי אויכעט [בעת שדנין על הגאולה שלנו].

ונחתם או לחיים או למות, ואז הוא עיקר הדין. והנה כליל הושענא רבה נעשה החותם הב' החיצון בסוד חותם בתוך חותם וכו', ואמנם לפי שגם החותם הזה נעשה מן אימא יש בו כח לדחות את החיצונים, ובערך זו נקרא חותם וכו'. אלא שאז שהיה החותם הפנימי העיקרי כנ"ל היה זמן הדין והגיוורת והחתמה ממש, אבל עתה שהוא חותם החיצון אינו רק ענין מסירת הפתקין אשר נחתמו בנעילת יום הכיפורים, וניתנים עתה ביד השלוחים על עונשי פורענות בני אדם, כנזכר בוהר פרשת ויחי (רכ. מובא לקמן) ופרשת אמור (קד.). והנה בענין מסירת הפתקים האלו יש מאמרים חלוקים בספר הזוהר בב' הפרשיות הנזכרים, וגם בפרשת תרומה (קמב. מובא קצתו לקמן) וכו'. ואמנם אמיתות הענין הוא זה, כי הנה עיקר הדין נידון ונגמר בחצות הראשונה של ליל הושענא רבה, ואז בעת חצות לילה נגמר החותם להחתם במלכות שבה, ונגמר הדין, ואז תיכף אחר חצות לילה אתעדי צולמא מעל רישיהו דמאן דאחתם ח"ו למיתה וכו', ולכן נוהגים לעסוק בתורה בחצות לילה הראשונה עד זמן זריחת הלבנה וקוראים ספר אלה הדברים הנקרא משנה תורה, ויכוין בקריאתו זאת לעשות חותם המלכות שבה, שהוא בגימטריא 'משנה', ע"י קריאה זו. ואמנם עיקר הדין שנידון העולם עתה, הוא להמסר הפתקין שנחתמו בנעילת יום כ"כ, אותם שלא חזרו בתשובה כל הימים שבינתיים שמן יוה"כ עד יום הו"ר, ונמסרין ביד השלוחים לפעול הדין והמשפט למי שנתחייב. אבל אע"פ שנמסרו הפתקים בידם לא ניתן להם רשות לפעול המשפט והעונש הכתוב באותן הפתקים עד יום שמיני עצרת, כדי לתת עוד זמן אל החוטאים שישוּבו בתשובה ביום ההוא של הושענא רבה, יום אחרון של הלולב והסוכה, ואם ישוּבו יחזרו לקחת הפתקים מידם, ואם לאו אין עוד תקנה בתשובה מאז ואילך וכו'. אבל ודאי שאם יודמן מי שישוּבו, ודאי שיקרעו גזר דינו ויחזרו לקחת פתקא שלו מיד השלוחים וכו'. ולכן כל יום הושענא רבה יש בו קצת דינין, אע"פ שנגמר הדין בחצות הראשונה של לילה כנ"ל, והטעם הוא לפי שעדיין הדין תלוי עד יום שמיני עצרת כנזכר, לראות אם ישוּבו בתשובה. ולכן יש נוהגים לומר סליחות אחר חצות ליל הושענא רבה קרוב לאשמורת הבוקר, אע"פ שנגמר הדין בחצות לילה הראשונה וכו'. גם צריך ליהדר לכיון האדם דעתו במאד מאד בתפלת יום הושענא רבה ובכל מעשיו ביום ההוא, כיון שעדיין יש לו תקנה אז, כי אח"כ אין לו עוד תקנה כנ"ל וכו'.

י" עיין בוהר הק' פרשת צו (דף לא: לב): בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה דְּחָג, הוא סיומא דְּדִינָא דְּעֻלְמָא, ופתקין נפקין מבי מְלָכָא, וגבוהן מתערי ומסתיימן בהאי יומא, וכו'. בהאי יומא פקיד מְלָכָא לְמֵיהָב פתקין לִסְנִיטָא, ומסתיימי דינין, וְאֶסְתִּים לִישָׁנָא בִּישָׁא מְעֻלְמָא. בְּיוֹמָא קְדָמָא דְּיִרְחָא שִׁירְחָא דְּדִינָא הוא, וְסִימָא הוא בהאי יומא. וְהָא אֲתָמָר.

ובוהר הק' פרשת תרומה (דף קמב): בְּלִילֵיא בְּתַרְאָה דְּחָגָא, דְּקָא נִפְקֵן פתקין מבי מְלָכָא, וְהָהוּא צֵל אַעֲדִיאוּ מִבְּנֵי גְרִיעוּ דְּהָא עֻלְמָא וכו' [עיי"ש עוד].

ובוהר הק' פרשת ויחי (דף רב). איתא כן לענין שמיני עצרת וז"ל: לְבָתָר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא זְמִין קָמִיה דְּבַר נֶשׁ יוֹמָא דְּכַפּוּרִי, יוֹמָא דְּתַשְׁבּוּחָה. אִי תָב מְחֻסְטָאזִי טַב, וְאִי לֹא, פְּקִיד מְלָכָא לְמַחְתֵּם פתקין וכו'. אִי זְכִי בְּתַשְׁבּוּחָה, לֹא שְׁלִימְתָא דְּקָא יָאוּת, תְּלִיין לִיה עַד הָהוּא יוֹמָא בְּתַרְאָה דְּעֻצְרָת, דְּהוּא תְּמִינָאָה לְחָג. וְאִי עֲבַד תַּשְׁבּוּחָה שְׁלִימְתָא לְקָמִי מְאִרְיָה, אֲתָקְרַע. וְאִי לֹא זְכִי, אִינוּן פתקין נִפְקִין מִבִּי מְלָכָא וְאֲתַמְסֵן בִּידֵי דְּסִנְטִיטָא, וְדִינָא מְתַעֲבִיד וכו'. [עיי"ש עוד. והנה דעת הרמ"ע מפאנו (בכשרה מאמרות מאמר חק"ד פרק כו-כז) להגיה בדברי הזוהר בפרשת ויחי דצ"ל יומא שביעאה, אבל בבני יששכר (תשרי ג, כ) כתב על זה דקשה לשבש כל ספרי הזוהר שבידינו, ואין לזה הכרח, ועיי"ש מה שכתב בזה. ועיין עוד בזה בשער יששכר (לשמיני עצרת, אות א)].

יט ועיין מה שביאר בזה בדרשות חתם סופר לז"ך אלול שנת תקפ"ז (בדפוי" ח"ב דף שסא. ד"ה ש"ס) ושנת תקצ"ד (דף שסז. ד"ה ויהי לפנינה).

יט בשו"ת רדב"ז (סימן תתלט, וסימן אלף סט) וביפּה תואר (על ב"ר כו, ג) האריכו דשני תחיות יהיו לעתיד, אחת סמוך לבית המשיח שאז יקומו הצדיקים, והשנית יהיה לאחר זמן לכל ישראל. וכתב שם הרדב"ז דגם אותן שסבלו חבלי משיח, הם יקומו בתחיה ראשונה עם הצדיקים, וכמו שהביא רבינו ענין זה בכמה מקומות. ועיין בזה גם ביואל משה (א, א). (ג, א).

י" פירוש: ווי נאָר.

לשון

הושענא רבה תשכ"ז (חלק א)

קדשו

כ

גם ידוע כי האבות הק' מצטערין עם בניהן בצער הגלות, ומשתוקקין על הגאולה שלימה, ואם כן כשדנין על הגאולה דנין בזה גם את האבות הקדושים, ונמצא כי בגאולתינו יגאלו גם הם מצערם

עקסטרעדעם די אבות הקדושים [אברהם יצחק ויעקב] זענען דאך שרוי בצער.

מיטן אידישן גלות, מיטן אידישן שפלות, זענען דאך זיי אויכעט שרוי בצער^ה.

זיי קוקן אויך ארויס 'אויסגעלייזט' צו ווערן.

איבערהויפט [כשרואין] די וואָס זענען נעבעך [בדיוטא התחתונה, ווען] זיי קוקן אָן

דאָס שפלות, דער צער איז דאך אין אלע עולמות.

[וממילא] אַז 'אונז' וועל מיר געהאָלפן ווערן, וועלן 'די אבות' אויך געהאָלפן

ווערן, מיט אונז אינאיינעם^ט.

כא

וגם קתם אבות מדורות הקדומים, הרבה מהם מצפים לחיקון, ומבקשין מאתנו שיעלו

אותם ויעשו עמם טובה. ואם כן כשנפעול ישועה תהיה זה טובה גם לדורות אבותינו

[און] ווער ווייסט דען - ווי ס'ווערט געברענגט^ב - וויפיל נשמות איז דא וואָס זיי

קומען אויך אין בית המדרש, אין אַזא צייט. און בעטן זיך : טוט אונז אַ טובה !

[וממילא] מיט אונז אינאיינעם, וועלן געהאָלפן ווערן אלע נשמות.

דעס איז דאך אויך די אבות, די עלטערן.

כב

ולכן מקדימים לומר גאָלינו, שנזכה להמשיך הגאולה שלימה,

ובזה ממילא יהיה גאָל אבותינו, שגם להאבות תהיה גאולה

איבערדעם זאָגט מען [קודם] גאָלינו, אַז מיט 'אונזער' גאָל, וועט זיין גאָל

אַבותינו, אונזערע 'עלטערן' וועלן אויך אויסגעלייזט ווערן.

[ווייל] אלע עולמות קוקן ארויס [שנזכה להגאולה שלימה].

כג

המשך עוד קושיות ודקדוקים

בהקדמה לשוב הקושיות דלעיל

קושיא ד

במדרש פליאה: אוי מי יתנה וגו', זה שאמר הכתוב למען שמך ה' וגו'. וצריך ביאור

ס'איז דא אַ מדרש^{כא} [על הפסוק] אוי מי יתנה משמו אל [בלק כד, כג], זה שאמר

הכתוב (תהלים כה, יא) למען שמך ה' וְסִלַחְתָּ לְעוֹנֵי כִּי רַב הוּא.

ד) דאָרף מען פאַרשטיין [קישור ב' פסוקים אלן].

^ח כדאיתא ברש"י חקת (כ, טו). וְיָרְעוּ לָנוּ מִצְרֵינָה וְלֹאֲבִיתֵינוּ. מכאן שהאבות מצטערים בקבר, כשפורענות באה על ישראל.

^ט ועיין עוד בביאור ספרי חיים וספרי מתים פתוחים, בדרשת הושענא רבה תשכ"ה (ובדברי יואל אות כה).

^ב עיין בקב הישר (פרק ה-ו) בשם תלמידי האר"י ז"ל, שראו זאת בעיניהם. ורבינו היה רגיל להזכיר זאת בשם הישמח משה בדרשותיו, שאמר שהיה רואה זאת כמו עניו, וסיים רבינו ואנו אין רואים כלום, אבל אנו מאמינים בדבריהם שכן הוא.

^{כא} במדרש פליאה המובא בספרים בפרשת בלק.

כד

קושיא ה - בענין אוצר מתנת חנם

איתא במדרש שהראה הקב"ה למשה האוצרות של מתן שכרן של מצות, ושוב הראה לו אוצר גדול מכולם, שהוא אוצר הגדול של מתנת חנם, למי שאינו ראוי מצד מעשיו נאָר לאָמיר זען.

ס'שטייט אין מדרש^{כב}, ווען משה רבינו האָט געזאגט הָרָאִנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ (תשא לג, יח), ער האָט געוואָלט 'קומען'^{כג} אויפן מתן שְׂכָרְךָ שֶׁל מִצְוֹת, ער האָט געוואָלט זען. האָט אים דער בורא כל עולמים געוויזן אַלע אוֹצְרוֹת, אַלע אוֹצְרוֹת פֶּאָר יעדע מִצְוָה, די גרויסע אוֹצְרוֹת וואָס מ'באַקומט, פֶּאָר יעדע דָּבָר מִצְוָה [הראה לו] וואָס איז שְׂכָרְךָ. רעכנט ער אויס [במדרש שהראה לו אוצר] של מִגְדְּלֵי יְתוּמִים, [וכן] אַלעס.

דערנאָך האָט ער געזען אַיינעם אַ גרויסן אוֹצֵר, - אין מדרש תנחומא^{כד} שטייט נאָך דאָס לשון 'גְּדוּלָּה מְכֻלָּם', - האָט ער געפרעגט ווער איז 'דער' אוֹצֵר. האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט, דאָס איז דער אוֹצֵר מִתְּנַת חֲנָם, דער וואָס ער האָט נישט קיין מַעֲשִׂים, מִי שְׁאִין לוֹ מַשְׁלוֹ, באַקומט ער פונעם אוֹצֵר גְּדוּל פֶּן מִתְּנַת חֲנָם.

כה

והקשה היפה תואר דאם כן לקתה מדת הדין, דנמצא שמי שאין לו מעשים מקבל יותר ממי שיש לו מעשים טובים

ה) פלאָגט זיך דער יפה תואר^{כה}, [דלפי זה] קומט דאָך אויס אַז לְקַתָּה מִדַּת הַדִּין^{כז}. [שהרי] ווער ס'האָט מַעֲשִׂים טוֹבִים, באַקומט פֶּן אַ קלענערן אוֹצֵר, און דער וואָס ער האָט נישט, באַקומט פֶּן אַ גרעסערן אוֹצֵר. איז דאָך לְקַתָּה מִדַּת הַדִּין.

^{כב} בשמות רבה כי תשא (מה, ה-י): וַיֹּאמֶר הָרָאִנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ (תשא לג, יח), נתאווה לעמוד על מתן שכרן של צדיקים ושלותן של רשעים וכו'. וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה מָקוֹם אֲתִי וכו'. וְהִסְתִּיתִי אֶת כְּפִי, אמר לו הקב"ה אני מראה לך מתן שכרן של צדיקים שאני עתיד ליתן להם באחרית הימים. אמר רב אסי, הסעודה של גן עדן ראו נביאים, ומתן שכרן לא ראו, שנאמר (ישעי' סד, א) עֵינִי לֹא רָאִתָּה אֱלֹקִים זֹלַתְךָ יַעֲשֶׂה לְמַחְפָּה לּוֹ, וכן דוד אמר (תהלים לא, כ) מִה רַב טוֹכֵךְ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִי יֹאדָק. ○ וְהָאֵלֹהִים לֹא מַעֲלָה (תשא שם, ט), וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבִי עַל פְּנֶיךָ, מִדַּת הַטוֹב וּמִדַּת הַפּוֹרְעֵנוּת, וְחַנּוּתִי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹן, באותה שעה הראה לו הקב"ה את כל האוצרות של מתן שכר שהן מתוקנין לצדיקים, והוא אומר האוצר הזה של מי הוא, והוא אומר של עושי מצות, והאוצר הזה של מי הוא, של מגדלי יתומים, וכל אוצר ואוצר. ואחר כך ראה אוצר גדול, אמר האוצר הזה של מי הוא, אמר לו מי שיש לו אני נותן לו משכרו, ומי שאין לו, אני עושה לו חנם ונותן לו מזה, שנאמר וְחַנּוּתִי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹן, למי שאני מבקש לחון, וכן וְרַחֲמֵי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם.

^{כג} פירוש להשיג, מלשון 'קומען דערויף'.

^{כד} בתנחומא כי תשא (סימן כז): וְחַנּוּתִי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹן וגו', באותה שעה הראה לו כל אוצרות של מתן שכרן של צדיקים של כל אוצר ואחד של מעשיו. והוא שואל האוצר הזה של מי הוא, והוא אומר של בעלי תורה, והאוצר הזה של מי הוא, של מכבידיהם. הוא מראה לו אוצר 'גדול מכולם', הוא אומר רבש"ע האוצר הגדול הזה של מי, אמר לו מי שיש לו מעשים טובים אני נותן לו משכרו, ומי שאין לו, חנם אני עושה ונותן לו מזה, שנאמר וְחַנּוּתִי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם.

^{כה} ביפה תואר כי תשא (על הכ"ר שם, ס"ו מה): ראה אוצר גדול. משמע גדול מהראשונים, דאי לומר דאף זה גדול, מאי נפקא מינה, ובתנחומא גרסין בהדיא גדול מכולם. וקשה דאם כן לְקַתָּה מִדַּת הַדִּין, מכיון דמי שאין לו נותן לו ה' מַשְׁלוֹ, ואוצר זה גדול, אם כן עדיפי הני ממי שיש לו זכות. ○ ויש מתרצים, ד'אין לו' דקאמר, היינו שאין לו יכולת לעסוק בתורה ובמצות, ולבו נהוץ עמו. כי ה' נותן לו מפני טוב לבבו. וזה אינו מספיק, דיכל מקום אין ראוי שיהיה עדיף על מי שעסק בתורה ובמצות בפועל. ועוד היכי קרי ליה מתנת חנם, והלא ראוי לשכר, דרחמנא לבא בעי (סנהדרין קו:). ועוד לקמן ספר ה' פרק ב' (דברים רבה ב, א) משמע דאין לו, שאין לו שום זכות, כמשמעו. ○ ויש מתרצין, שגם היות אוצר זה גדול, לפי שהם אוכלים דרך מתנה הם גרועים, כי יבושו ויכלמו שלא זכו בשכר כשאר הצדיקים, כי זה תכלית [ביאת] הנשמה לעולם הזה. ואין זה מספיק. ○ ודוחק לומר דהכא בבעלי תשובה מיירי, ואתיא כמאן דאמר (ברכות לד:) במקום שבעלי תשובה עומדין וכו'. ○ ויש מתרצין, דלעולם שכר אלו מועט מאוד ממי שיש לו, ומה שאוצרם יותר גדול, מפני כי הם הרבים הצריכים ליהנות

– ער זאָגט טאַקע דאָס אויך¹¹, מ'קען [דאָך] נישט זאָגן [אז] הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְהָרָן הוּא¹², [וועל כן בודאי כי האוצר של מתנת חנם איז] נישט חלילה [פאַר] קיין רְשָׁעִים. נאָר אַז מ'האַט נישט 'גענוג' מַעֲשִׂים טוֹבִים, גיט מען מַתְנַת חֲנָם. – אָבער על כל פנים ברויך מען פאַרשטיין [דהאיך יקבל יותר ממי שיש לו מעשים טובים]. [און] ער נייט זיך [לתרן]. איך וועל נישט מאַרְיָך זיין [בתירוציו. אָבער] ס'איז שווער וואָס ער זאָגט דאָרט.

בו

קושיא 1 – בענין אוצר מתנת חנם

ברש"י כי תשא: וְחִנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אָחֻז, אותן פעמים שארצה לחון: וְרַחֲמֵתִי עַת שֶׁאֲחַפּוּן לָרַחֵם. עד כאן הבטיחו רק עתים אענה עתים לא אענה, אבל לבסוף אמר לו הִנֵּה אֲנִי כֹרֵת בְּרִית שֶׁהַבְטִיחָ לִי שְׁאִין חֲזוֹרוֹת רִיקָם [נאך] דער אָמַת דאַכט זיך מיר פֿשוּט.

קודם רש"י זאָגט דאָך¹³, [בפסוק] וְחִנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אָחֻז וְרַחֲמֵתִי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחֹם, זאָגט רש"י, קודם האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט וְחִנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אָחֻז, ווען ס'איז דאָ אַ עֵת לְחִנּוּה, ווען ס'איז דאָ אַ צייט פֿון רַחֲמִים, נישט אַלעמאַל. [דענין הכתוב הוא] וְחִנְתִּי אֶת אֲשֶׁר [אָחֻז] אף על פי שאינו הגון, וְרַחֲמֵתִי אף על פי שאינו כדאי, [כי] לְשׁוֹן 'חֲנִינְה', איז דאָך עס טייטש ס'איז אַ מַתְנַת חֲנָם. [און אויף דעם] זאָגט ער איז עס נישט אַלעמאַל. אַזוי זאָגט רש"י [דכן אמר לו הקב"ה מתחילה].

בו

אָבער צום סוף, ברענגט ער [וואָס] די גמרא זאָגט אין ראש השנה¹⁴, – דאָרטן ברענגט [עס] צי רש"י, – צום סוף איז געווען [כשאמר לו הִנֵּה אֲנִי כֹרֵת בְּרִית], הַבְטִיחוּ שְׁאִינן חֲזוֹרוֹת רִיקָם. פריער האָט ער אים נאָר געזאָגט עתים, נישט אַלעמאַל. [און] צום סוף האָט ער געזאָגט הַבְטִיחְתִּיךָ שְׁאִינן חֲזוֹרוֹת רִיקָם, ס'גייט נישט צוריק.

מאוצר זה, דרובא דעלמא לית להו זכות, דבני עלייה הנם מועטים (סוכה מה:). וזו תשובה כנונה. ○ ועוד יש לומר, דגדול לאו בכמות, אלא כלומר בחשיבות ומעלה, ולא לענין השכר, אלא שאוצר זה יותר חשוב וחביב, לפי שהוא דרך חסד, ועל זה ראוי להחזיק טובה לה' כי הזוכים בדין אין כל כך חסד במעשה ה' להם. ועוד יש לומר, דודאי לצדיקים גם כן יחון ה' במתנת חנם יותר מכדי שכרן, ולכן נקרא 'מתן' שכר, לשון מתנה, כמו שכתב מהרי"ח ז"ל. וכשאמר מי שאין לו אני עושה לו חנם, הכי פירושו, דמכל שכן שמי שיש לו שיתן לו גם כן מתנת חנם מאוצר זה, זולת אוצר שכרו. ומה שאמר אני נתן לו משכרו, היינו בזולת אוצר זה, ואם כן כן מי שאין לו היה ריקן, לכן תוקן אוצר גדול זה. מעתה פשיטא דמי שיש לו לא גרע נמי מהני, שגם יזכה במתנה.

¹¹ כן הוא הלשון ביפה תואר, כמובא לעיל. ומקורו מלשון הגמרא בבא קמא (פה:).

¹² ביפה תואר שם: מי שאין לו. לא שיהיה רשע, כי זה הולך לאבדון, אלא מי שאין בידו לא עבירות ולא מצות, או שאכל שכר זכויותיו בעולמו בחייו.

¹³ בגמרא בבא קמא (ג:). אמר רבי חנינא, כל האומר הקב"ה וְהָרָן הוּא [פירש"י: לעבור על כל פשעם], יִתְּרוּ חֲיִיו [ויפקדו חיייו וגופו, שְׁמוֹרָה אֶל הַבְּרִיּוֹת לְחֻטּוֹא], שנאמר (האוינו לב, ד) הַצּוֹר תִּמְסֵם פְּעֻלָּה פִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט. ובירושלמי שקלים (דף כא:) וביצה (דף טז:). אמר רבי חנינא, מאן דאמר רַחֲמֵנָא וְהָרָן, יתוותרון בני מעיי, אלא מאריך רוחיה וְגַבִּי דידיה.

¹⁴ ברש"י כי תשא (לג, יט): וְחִנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אָחֻז. אותן פעמים שארצה לחון: וְרַחֲמֵתִי. עת שאחפון לרחם. עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה עתים לא אענה, אבל בשעת מעשה אמר לו הִנֵּה אֲנִי כֹרֵת בְּרִית (תשא לד, ט), הבטיחו שאינן חזרות ריקם.

¹⁵ בגמרא ראש השנה (יז:). אמר רב יהודה, ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חזרות ריקם [פירש"י: ברית כרותה לשלש עשרה מדות הללו, שאם 'זכירות' ישראל בתפלת תעניתם, אינן חזרות ריקם], שנאמר הִנֵּה אֲנִי כֹרֵת בְּרִית [על האומר למעלה].

אָזוי זאָגט די גמרא, [און] רש"י ברענגט עס צי אויפן פֿסוק סוף פרשת כי תשא.

כח

ויש להבין דהלא תרווייהו אמת, והאיך נתקיים מאמר הראשון דעתים אענה ועתים לא אענה, אם הבטיחו לבסוף
(ו) ס'איז א פֿלא, ס'קוקט אויס עפעס ווי א שטיקל סְתִיפָה [בין הלשון שאמר הקב"ה
למשה בתחילה, להלשון שאמר לו בסוף, והלא תרווייהו הם אמת]. (ישוב הקושיא, באות נא)

כט

קושיא ז - בענין הוכרת י"ג מדות

ועוד הקשו המפרשים על מה שהוכחט שאינן חוזרות ריקם. דהלא הרבה עשו כן להזכיר י"ג מדות של רחמים, ולא הצליחו
(ז) .. לא [ובמפרשי עין יעקב^{לב} מובא כי האלשיך הק'] פרעגט^{לג}, [אויב] אַז ס'איז אַ הַבְּטָחָה, פֿאַרוואָס דען זעט מען אַסאַך מאל, אַסאַך מאל האָט מען געזאָגט י"ג מְדוֹת און מ'האָט נישט מַצְלִיחַ געווען, ס'איז גאַרנישט געוואָרן.

ל

תירון האלשיך - על קושיא ז

ובאלשיך מביא תירון, שאמר לו הקב"ה אם יִעֲשֶׂה לִפְנֵי כִסֵּד הוּא, והיינו בקום הי"ג מדות של רחמים במעשה
ברענגט ער [האלשיך] פון לבנת הספיר^{לד}, אַז דער פֿשט איז^{לז} [במה שאמר לו הקב"ה

לא חסר כאן קצת על הריקארדינג, והשלמנו מלשון הדברי יואל.

^{לב} בעץ יוסף על העין יעקב (ר"ה שם, ד"ה ואני אמחול): רבים מקשים, כי הרבה עשו כן בי"ג מדות ולא הצליחו. וכתב האלשיך בתהלים וז"ל, ושמעתי בשם לבנת הספיר, שעל כן לא אמר 'אֶמְרוּ' לִפְנֵי כִסֵּד הוּא, אלא 'עֲשׂוּ' לִפְנֵי כִסֵּד הוּא. שכוון לאמר כי לא באמירה לבדה תליא מילתא, אלא בעשיה. כי אותם המדות שזוכרין רחום וחנון אַרְךְ אֲפִים כו', תעשו אותם כסדר ההוא, ועל ידי כן לא ישובו ריקם.

^{לב} בפירושו רוממות קל על תהלים (קג, ו): יוֹדִיעַ דְּרָכָיו [לְמַשָּׁה] וכו'. הנה אמרו רבותינו ז"ל (ר"ה שם) כי על שאלת משה רבינו ע"ה הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרָכָי, ונעשה כן הוא יתברך כמה שאמר ז"ל שכיכול נתעטף כשליח צבור ואמר ה' ה' קל רחום כו', ואמר עֲשׂוּ לִפְנֵי כִסֵּד הוּא, וברית כרותה ל"ג מדות שאינן חוזרות ריקם. והנה על אשר יקשה כי הלא כמה פעמים אומרים י"ג מדות ואין נענים, שמעתי בשם בעל ספר לבנת הספיר, שמדקדק אומרו 'עֲשׂוּ' לִפְנֵי כו', ולא אמרו ז"ל שאמר 'אֶמְרוּ' לִפְנֵי, שרמזו כי לא חפץ ה' בהזכיר מדותיו יתברך בפה ולא יעשה אותם בפועל, כי אם שגם יהיו עושים אותם, כי המדות הנאמרים רחום וחנון כו' יהיו עושים המזכירים אותן, וזהו 'עֲשׂוּ' לִפְנֵי. ○ והנה מוסיף על דבריו, למה לא אמר 'עֲשׂוּ' לִפְנֵי, כי אם 'עֲשׂוּ' לשון רבים, עם היות שעם משה ידבר. אך הוא כי למשה אין צורך רק הודעה לאמרם, כי הוא לא חסרו ממנו עשות המדות ההם. ○ ובזה נבא אל הענין, והוא כי לזה אמר, דעי נפשי כי הן אמת כי למשה לא היה צורך רק הודעת דרכיו אשר שאל הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרָכָי, שהם הי"ג מדות, אך לבני ישראל היה צורך פועל שיעשו ויפעלו אותם, כמדובר מלשון אומרו עֲשׂוּ לִפְנֵי כו'. וזהו יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמַשָּׁה, כי למשה הודעה תספיק, אך לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל צריך עֲלִילוּתוֹ יתברך, שיפעלו אותן ממש. ופירש ואמר (תהלים שם, ח) מה הן עלילותיו שבי"ג מדות שאני אומר שצריך יהיו בפועל בבני ישראל, הלא הוא רחום וחנון ה' אַרְךְ אֲפִים וְרַב חֶסֶד, שהן הן מדות ה' שבי"ג מדות השייכות בבני אדם, רחום וחנון, אַרְךְ אֲפִים, וְרַב חֶסֶד.

^{לז} לבנת הספיר (פי' על מדרש הנעלם שבוהר להר"ר דוד בר' יהודה החסיד משנת ה"א פ"ה, ונרפס לראשונה בשנת תרע"ג) בפרשת וירא (דף כה:) וז"ל: קבלתי מהרב ר"י נר"ו, בההיא דכל זמן שישאל עושים לפני כסדר הזה אני מוחל להם על כל עונותיהם וכו', אין הכוונה על האמירה לחוד, אלא על המעשה, מה הוא רחום [נאף אתה רחום וכו'] (ירושלמי פאה דף ג. ופסיקתא רבתי פ"מ), נשא עון, למי שנושא עון ועובר על פשע (ראש השנה ז.י). ○ ראייה לדבר, ה' אַרְךְ אֲפִים דמרגלים (שלה יד, יח), דלא הזכיר 'רחום וחנון', שלא היה נמצא בהם זאת המדה, שהרי אמרו לרגום אותם בבנים. ולא הזכיר 'אמת', והם המרגלים ידברו שקר, והם קבלוהו, ולמה יזכיר ומה יועיל, כיון דלא מרחמי על הבריות ודאי לא ירחמו עליהם מן השמים. וברוך הש"י האריך אפים אפילו לרשעים, אולי ישובו, ומרגלים שגרמו להכשיל הרבים לא האריך להם. ○ אולי על כן תקנו הגאונים ז"ל שלא להזכיר י"ג מדות אלא בציבור, לפי שלא תמצאנה ביחיד, אבל בציבור, זה בא בנוסף שלו וזה בספיר שלו וזה ביהלום שלו, ונשלם עטרה של מלך. ואנו מאחר שאין אנו מרחמים על הבריות כיצד ירחמו עלינו מן השמים אם אנו מחזיקים בשלשה דברים הסוגרים שערי תפלה, כמו שאני עתיד לבארם (עיי"ש בפרשת וישלח עה"פ אלקי אבי בעזורי) וכו'.

^{לח} כמה שמבואר בגמרא ראש השנה (שם): אמר רבי יוחנן, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והוראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישאל חוטאין, יעשו' לִפְנֵי כִסֵּד הוּא, ואני מוחל להם [נגירסת ע"י: ואני אמחול להם עונותיהם].

למשה] 'יעשו' לפני כסדר הזה, [אז] ס'איו נישט גענוג דאס 'זאגן', [נאך] מ'זאל טאקע 'זיין דעריי', ביי די מדות [של רחמים, להתנהג במדותיו של הקב"ה. וכשלא נהגו עצמן במדות אלו] איבערדעם האט מען נישט מצליח געווען, ווייל מ'האט נאך 'געזאגט'.

לא

מה שעדיין קשה לתירוץ האלשיך

אמנם בהפלאה מובא בבני יששכר, הביא ראה דההבטחה היתה על 'הזכרת ה' מרות בפה, וכן משמע בלשון רש"י מסכת ראש השנה. ואם כן הדרא קושיא לדוכתה, אמאי חזינו דלפעמים לא נוושו אף שהזכירו י"ג מדות

[אמנם הלא] דער אמת פרעגן זיי, מ'ברענגט - דאכט זיך מיר - [אז] דער הפלאה טייטשט¹, דער בני יששכר ברענגט אים² [בביאור לשון הסליחות, שאומרים] 'קל הורית

¹ בפנים יפות פרשת כי תשא (לד, ו): עוד אמרו שם (ר"ה ז'): שנתעטף השי"ן כש"ץ אמר אם יעשו בני כסדר הזה אני מוחל להם עונותיהם. ויש מפרשים, דהיינו שיעשו ממש כסדר הזה. וכענין שאמרו חז"ל (ספרי פרשת עקב), ללכת בכל דרכיו (עקב יא, כב), הוא רחום ואתה תהא רחום. ועוד אמרו (שבת קנא:), ונתן לך רחמים ורחמך (ראה יג, יח), כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. ◦ ושמעתי לפרש מה שיסודו לומר קל הורית לנו לומר שלש עשרה, מפני שאפילו לדעת החושבים שלש עשרה מדות מן קל רחום וחנון, נסתר מפני זה, שאי אפשר לאדם לעשות מדת קל, וזהו שאומרים 'קל הורית לנו' לומר 'שלש עשרה, שמדת קל מורה לנו דמה שאמר השי"ת אם יעשו בני כסדר הזה, היינו באמירה לבד ולא בעשיה. ◦ אך יש לומר דאפשר לאדם להתקדש להקרא קל, כמו שמצינו גבי יעקב, כמו שאמרו חז"ל (מגילה יח). מנין שהקב"ה קרא ליעקב קל, שנאמר (וישלח לו, כ) ויקרא לו קל אלקי ישראל, מי קראו קל, אלקי ישראל.

² בבני יששכר (לחול ב, ד): ◦ בפרשת וישלח (לג, יח-כ), ויבא יעקב שלם וגו' ויצב שם מזבח ויקרא לו קל אלקי ישראל, ופירש רש"י, לא שהמזבח קרוי אלקי ישראל, אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו, קרא שם המזבח על שם הנס וכו'. ורבותינו דרשו, שהקב"ה קראו ליעקב קל. ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע וכו', ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי, עכ"ל. כאשר תתבונן, הנה דרך רש"י ז"ל בכאן דרך אחר שלא כדרכו בכל מקום בפירושו, ועל פי הרוב מביא הפשט ואח"כ המדרש, ולפעמים בהיפך, ובכאן הנה מפרש כפי הפשט, ואח"כ מביא המדרש ואמר שאין זה נוגע אל הפשט, והוא מדרש כפטיש וכו' ויש בו איזה סוד כדרכם במדרשיהם, והפשט אינו כן. ומהראוי להתבונן למה דחה כל כך מדרשיהם ז"ל. ◦ והנה אגיד לך את אשר עם לבבי, דהנה מה שדרש ר' יוחנן וכו' אם יעשו בני לפני כסדר הזה אני מוחל להם וכו', הנה הרבה מהקדמונים דקדקו בתיבת 'יעשו', היינו יעשו ממש כמדותיו ית"ש, מה הוא רחום וכו' מה הוא חנון וכו' (שבת קלג: ועוד), והוא מצות והלכת בדרכיו (תבוא כח, ט). והרבה מהקדמונים סבירא להו 'יעשו' היינו יקראו כמו פיהם בעטיפה י"ג מדות של רחמים, והקב"ה מוחל. ◦ והנה הרב הקדוש הגאון בעל ספר הפלאה פירש בזה ג"כ נוסח הפיוט שכתבנו לעיל קל הורית לנו לומר שלש עשרה, והוא דהנה פלוגתת הקדמונים יש להכריע להוראה ההוראה דהכוונה היא כפשוטו, אם יעשו בני לפני וכו', והנה רק יקראו כמו פיהם בעטיפה, דאי אפשר לומר יעשו היינו יתנהגו כמדותיו הללו מה הוא רחום וכו', א"כ במדה הראשונה מאי אית לך למימר, מה הוא קל וכו', לא איש קל וגו' (בבבא כג, ט). על כרחך מן מדת קל נשמע להוראה דהכוונה היא כפשוטו, באמירה בעלמא סגי, וזהו שאומרים קל הורית לנו לומר שלש עשרה, רצ"ל מן מדת 'קל' יוצאת הוראה לכל ישראל, 'לומר' שלש עשרה, ובאמירה בעלמא הקב"ה מוחל עונותיהם, עכ"ד בקצת תוספת. ◦ וכבר ידעת דהדבר המסופק אצלנו להלכה ע"פ התורה, לא בשמים היא, ולא פסקינן להלכה בשמים, רק כאשר יפסקו הבי"ד ש מטה כן יקום ואביא לך ראה (מחגיגה טו: עיי"ש ראייתו באורך וכו'), הבן כי הוא דבר המצטרף מאד. וכענין שנסתפקו בהלכה בב"ד שלמעלה (בבבא מציעא פו.) פסק אם שער לבן קדמה לבהרת, ואמר הקב"ה מאן מוכח, רבה בר נחמני, כידוע וכו'. ◦ ועתה נחזור על הראשונות, קל הורית לנו לומר שלש עשרה וכו', דמוכח מזה דבאמירה בעלמא סגי, דאי אפשר לומר מה הוא קל וכו', כי לא איש קל, והנה זהו הוכחה גמורה דוקא אם נפרש ביעקב ויקרא לו קל וגו', הוא כפשט דברי רש"י שקרא הטובה על שם הנס, אבל אם נפרש כדברי המדרש שהקב"ה קראו ליעקב קל וכו', הנה חוזר הספק של ההלכה הנ"ל לקדמותו, ונוכל לפרש אם יעשו בני לפני וכו', יעשו ממש, מה הוא קל וכו', כיון דיש מציאות שיוכל האדם להיקרא קל. והנה דברי ר' יוחנן במאמרו אמר הקב"ה אם יעשו בני לפני כסדר וכו', הנה הוא הלכה מקובלת מסיני, והנה סובל ב' פירושים כנ"ל, והנה כל זמן שאינו נפסק ההלכה בב"ד שלמטה אינם פוסקים להלכה בב"ד שלמעלה, כי לא בשמים הוא כמ"ש לעיל, לזה רש"י ז"ל בדורו פסק להלכה אשר דברי רז"ל בפסוק ויקרא לו קל שהקב"ה קראו ליעקב קל, אין כוונתם שיהיה זה דוקא כוונת המקרא, משום דאי אפשר לאדם להיות קל, ודבריהם ז"ל הוא בהטמון איזה רמז בסוד, כנודע כי התורה כפטיש וכו', ולפי"ז על כרחך פירוש המאמר המקובל מסיני אם יעשו בני וכו', הכוונה באמירה בעלמא הקב"ה מוחל לעונותיהם של ישראל, ויקיימו למעלה מה שנתקבל להלכה בב"ד ש מטה דאפילו באמירה בעלמא הי"ג מדות של רחמים אב

לשון הושענא רבה תשכ"ז (חלק א) **קדשו** טו

לנו 'לומר', די מדה פון קל, דאס קאן דאך א מענטש נישט זיין, און איינס פון די י"ג מדות איז קל, דעס איז א 'הוראה' אז מ'מיינט טאקע נאך 'זאגן'.

לב

דער אמת, דאס לשון אין רש"י^ל איז אויכעט (משמע כך, שעל זה נאמר) הבטחתו שאינן חזרות ריקם. כל זמן ש'פירושים' בתפלת תעניתם - זאגט רש"י - אינן חזרות ריקם.

זעט אויס אז דאס קומט דורך דער 'זכירה' (בפה), ש'פירושים, מ'זאל עס מזכיר זיין. זעט אויך אזוי אויס'ט.

לג

נאך על כל פנים די קשיא איז דאך (ווייטער קשה), מ'זעט דאך אסאך מאל (ווי) מ'האט שוין געזאגט י"ג מדות, א צבור הקדוש (ואפילו) נאך אין די פריערדיגע דורות^ט, און ס'האט גארנישט געברענגט, מ'האט נישט געזען (די ישועה). ס'איז שוין אסאך מאל פארגעקומען.

שוב הקשיאות

ישוב קושיא ז (באופן ראשון)

ובפשטות אפשר לומר דאך אם לא פעלו הישועה בשלימות מה שביקשו עליו, מכל מקום בכל פעם פעלו איזה ישועה והמתקה, ועל זה היתה ההבטחה שאינן חזרות ריקם, רק פועל כלום

(נאך) אפשר קען זיין, (דההבטחה היא רק) שאינן חזרות ריקם, (אבער) ס'שטייט נישט אז די 'גאנצע' בקשה (וועט נתמלא ווערן, נאך אז) 'לער' וועט עס נישט זיין, איבערדעם שטייט דאס לשון ריקם, (אז) עפעס א ישועה איז געקומען, נאך (ס'קען זיין) מיט א גרויסער הסתרה. (און) ווער ווייסט וויאזוי ס'העט גיווען אויסגעזען, ווען דאס העט נישט געווען, די י"ג מדות.

(אבער) על כל פנים ס'איז 'עפעס' געקומען.

לד

ישוב קושיא ז (באופן שני)

וחקדמה לישוב קושיא ב

אבל יש לומר עוד, על פי המובא בנח"ק בשם שערי אורה דכל התפלות שהתפללו על הגאולה בכל הדורות, הם עומדים וקיימים למעלה, וכשיבא עת הראוי יעוררו ויפעלו להביא את הגאולה שלימה

אבער עקסטרעדעם קען נאך זיין.

ס'איז דאך ידוע וואס דער שערי אורה זאגט^{מא}, (אז) די אלע תפלות פון די פריערדיגע, פון די קדמונים, (וואס) מ'האט שוין אזויפיל מתפלל געווען אויף די

הרחמים ימחול ויסלח ויכפר לעונותינו וחטאינו ופשעינו, ויהפוך לנו מדת הדין למדת הרחמים, אמר. [ויעיין עוד בבני יששכר (אדר ב, 1)].

לז ברש"י על הגמרא ראש השנה. וכדהובא לשונו לעיל (בהערה ל) על דברי הגמרא.

טז ועיין בדברי יואל מצורע (עמוד תנ"ג) שהביא ענין זה, ומוסיף וז"ל: אמנם זה ברור דאף לשיטתייהו דסגי באמירה בעלמא, מכל מקום ודאי שהאמירה צריכה להיות ככוונה ובפנימיות הלב, ולא די בנענוע השפתיים בלבד ולבו בל עמו.

^{טז} שהם ודאי היתה אמירתם ככוונה ובפנימיות הלב.

גְּאוּלָּה, און ס'איז [נאָך] נישט געטון געוואָרן, מיינט מען דאָך חֲלִילָה [אפשר] ס'איז גאַרנישט, [זאָגט ער אַז] די אַלע תַּפְלוֹת שטייען נאָך [למעלה בגבהי מרומים, און] ווען ס'וועט קומען די צייט, וועלן די אַלע תַּפְלוֹת אַראָפּברענגען [די ישועה, און] ס'וועט עפעס ברענגען תועלת [להישועה, כל תפילה ותפילה].

די תַּפְלָה וואָס ווערט נתקבל, איז אמאָל נתקבל.

[אָבער] אַז ס'איז נאָכנישט די צייט [דערצו], ווערט עס נִתְעַבֵּב ביז ס'וועט זיין די צייט.

לו

וכעין זה איתא בספרים בענין תפלת אברהם על סדום, דאף שלא הועיל בשעו להצלת אנשי סדום, מכל מקום הועיל הרבה לדורות העתידים, להצלת ישראל במשך הדורות

[וכעין ווי] זיי זאָגן דאָך פֿשט"ב [בהמשך וקישור הפסוקים] וְה' אָמַר הַמִּכְסָּה אָנִי

^{מא} בשערי אורה (להמקובל רבי יוסף גיקטיליא וצ"ל, שער ב ושער י), עיי"ש באורן [והוא היה מגדולי המקובלים בזמן הרמב"ן, ותלמידו המובהק של רבי אברהם אבולעפאי. והבית יוסף מביא (באו"ח סוף סימן תכז) בזה"ל, והר"י גיקטיליא בעל שערי אורה כתב בתשובה שעל פי הקבלה אין לברך על חידוש הלבנה עד שיעברו עליה שבעה ימים]. ורבינו היה רגיל להביא ענין זה בשמו, כפי מה שמביאו בנור הקודש (על בראשית רבה גג, ג-ד) ומוסיף עליו. וכן הזכיר זאת בשם הנור הקודש בדרשת ראש השנה תשי"ד (לשון קדשו קונטרס קסא) ובסעודת ערב יום כיפור תשי"ד (לשון קדשו קסב). ועיין מזה גם בס"ג בא תשכ"ב, וס"ג ואתחנן תשכ"ז (לשון קדשו רעח ח"א), ועוד.

ו"ל הנור הקודש שם: ואמנם כל זה יבואר בהצעה אחת, על פי מה שאמרנו חזו"ל (בראשית רבה ג, ח) שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה, והרעה באה ע"י שלוחי הדינים. וכתב הע"מ [כן הוא בדפוס ישן, והוא ר"ת העשרה מאמרות, וכן מזכיר רבינו בערב יו"כ תשי"ד שהנהג"ק מביא כן גם בשם העשרה מאמרות (בתחלת הספר), אולם בדפוס חדש נדפס "העמק המלך" (שער עולם הבריאה)], והשערי אורה, ושאר חכמי האמת, שלפעמים [שלוחי הדינים] הם מעכבים גם כח הטוב. כי מי שיש לו זכות, הקב"ה משפיע לו מלמעלה שפע טוב, אלא שלפעמים אינו יוצא מכח אל הפועל למטה, מצד המקטרגים, כי אור השפע טרם רדתו למטה הוא עובר דרך צפון, ויש שם היכל אחד הנקרא "זכות", אשר שם מקום קבוע לבית דין הטוב שלמעלה, ויש בהם מיימינים ומשמאלים לדון לכל אחד אם הוא ראוי לאותו דבר או לא, מצד איזה קטרוג עון, כי יש שם ש"י מחנות המקטרגים על שפע המתנות היורדים מלמעלה, בהיותם מצד תוקף הדין, ואם המקבל יוצא חייב אז מתעכב שם אותו אור השפע. ואין הקב"ה מוחה בידם, כי כל דרכי משפט במקום קטרוג עון, ומ"מ לפי שכבר נתן הקב"ה השפע אינו חוזר ריקם, שאין מתנתו יתברך בטילה לגמרי, דמשמא מיהב יחב משקל לא שקלי (תענית כה), אלא הוא מתעכב ועומד שם עד זמן תיקונו העון, בתשובה או יסורין, ומתקיים לו או לזרעו לאחר זמן. ואף אם אינו מתקיים כל בעולם הזה, מתקיים לעולם הבא. ועל זה אמר הכתוב (מל' ח, כא) להנחיל אוהבי "יש", כלומר לעתיד ינחלו כל שפע טוב המתעכב בזמן עולם הזה על ידי ש"י מחנות המקטרגים לעכב המתנות, ולכן נקרא אותו צד בשם "צפון", שהוא מלשון גנוז וטמון, כי שם צפון וטמון באוצר מלכו של עולם כל שפע טוב המתעכב. ועל זה אמר הכתוב (ההלים לא, כ) מה רב טובך אֲשֶׁר צִפְנָתָ לִירֵאָה, כלומר השפע טוב שנתעכב לפי שעה על ידי המקטרגים, הוא צפון וטמון ליראיו לעתיד לבא. וכן הכתוב אומר (שם צ, טז) יִרְאָה אֶל עֲבָדֶיךָ פֶּלֶא, אשר הוא צפון ומכוסה עד עתה ע"י קטרוג המקטרגים כנוזר, עד כאן דבריהם.

ובכן הטיבו אשר דברו חזו"ל שם שישא מפי הקב"ה לגבול אינו חוזר לרעה, כי אע"פ שמצינו כמה פעמים הבטחה שאינו מתקיים, אין זה מצד הקב"ה, כי הוא לא ישוב דברו אחור, ומקיים דברו מיד להשפיע אור השפע למעלה כפי ההבטחה, אלא הוא מצד הבית דין שלמעלה המעכבים אור השפע ע"י קטרוג המקטרגים על דבר חטא ועון, וגם זה אינו אלא לפי שעה, שאין מתנתו יתברך בטילה לגמרי ח"ו, אלא שאור השפע הוא כנוס וגנוז למעלה באוצר מלכו של עולם עד זמן תיקון העון, ואם לא יתקיים בעולם הזה עכ"פ יתקיים לעתיד לבא, אשר אז הוא גמור כל התיקון. והיינו דאמרין (בראשית רבה ע, ב) אין הבטחה לצדיקים 'בעולם הזה', שאם לא יתקיים שפע ההבטחה בעולם הזה יתקיים לעולם הבא. ועל זה אמר (שם) הרבה מקטרגים דייקא, מכאן ועד גיחון. להורות דמה שאינו מתקיים מיד, אין המניעה מצדו יתברך, כי הוא עושה את שלו להשפיע את שפע הטוב מיד, כדי לאמת דבריו, אלא שהוא מתעכב ע"י המקטרגים בכ"ד שלמעלה, ומ"מ אינו מתבטל לגמרי ח"ו אלא הוא עומד צפון וטמון למעלה בשמי מרומים, עד שיגיע עתו וזמנו בגמר תיקון העון וכו'. (ועיי"ש עוד).

^{כב} עיין פירוש זה בייטב לב פרשת חיי שרה (ע"פ ואברהם זקן, אות ה) בשם אהל יעקב (להמגיד מדובנא). וז"ל שם: והנראה בהקדים להבין מאמר חזו"ל (ברכות ו:י) כל הקובע מקום לתפלתו [אלקי אברהם בעזרו] כו', והוא על פי מה שכתב בספר אהל יעקב פרשת לך (יב, כ) בפסוק ויצא עֲלָיו פָּרָה וגו'. על המדרש (שם מ, י) אמר הקב"ה לאברהם

מַאֲבָרְהֶם אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה, וְאֶבְרָהֶם הָיוּ יְהִיָּה לְגוֹי גְדוֹל וְעֶצְמוֹ. (וירא יח, יז-יח).
לכאורה, דער בורא כל עולמים האט אים געזאגט, [און] ער האט מתפלל געווען
[על הצלת סדום. אמנם הלא] ס'איז דאך נישט געווען קיין חמשים צדיקים [בסדום], ס'איז
דאך נישט געווען דאס אלעס, [ואם כן לכאורה] האט ער דאך גאָרנישט אויפגעטון,
[ונמצא] מ'האט אים בַּחֲנָם מַצְעֵר געווען, בַּחֲנָם האט מען אים געדארפט צו זאגן, ער
האט דאך גאָרנישט אויפגעטון.

נאָר וואָס דען, אפילו אַז אויף דעמאָלטס [לשעתו] האט עס נישט געהאט קיין
פלאַץ, [אַבער] די תַּפְּלָה איז געבליבן, בְּכָל דּוֹר וְדוֹר קאָן מען גאָרנישט וויסן ווען
ס'וועקט זיך אויף די תַּפְּלוֹת, ווען ס'איז דאָ עפעס וואָס ס'איז מִגִּין - אָדער כדומה -
די חֲמִשִּׁים.

[וזה שאמר הכתוב] הַמִּכְסֶּה אֶנִּי מֵאֲבָרְהֶם אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה, הֵגֵם ער וועט גאָרנישט
אויפטון, אָבער וְאֶבְרָהֶם הָיוּ יְהִיָּה לְגוֹי גְדוֹל וְעֶצְמוֹ, [און] מ'וועט דאָס ברויכן אויף
שפּעטער [שיגין תפילה זו לזרע אברהם לדורות] מג.

לו

ולפי זה יש לומר דמה שהבטיח שאינן חזרות ריקם, קאי על הישועה בשלימות, אלא שלפעמים אינו פועל לשעתו
רק הוא עומד ונצב על זמן העתיד, כשיבוא עת הראוי לישועה ההוא, ואז נפעלת הישועה על ידי התפילה הקודמת
אפשר איז דאָס דער פֿשֶׁט [בלשון] שְׁאִינֵן חֲזֻרוֹת רִיקָם, ס'גייט נישט אַוועק לָעַר.
אַבער מ'קאָן נישט וויסן די צייט, 'ווען' ס'ברענגט דעם תּוֹעֵלָת.
דאָרף מען גרויס ס'ייעֶתָא דְשְׁמִיָא [שיזכו לפעול דבר ישועה ורחמים 'בשעתו'].

צא וכבוש הדרך לפני בניך כו', לפרש הפסוק (ישעי' יב, ג) וְשִׁאֲבָתֶם מִיָּם בְּשָׁשׁוֹן מִמַּעֲיָנִי הַיְּשׁוּעָה, כי מעשה
השי"ת ונפלאותיו הנעשים בזמן מהזמנים, פועלים ישועות בקרב הארץ לעדי עד ולנצח נצחים, וזהו שתיאר
ישועתו יתברך מַעֲיָנִי הַיְּשׁוּעָה, על היותם בחינת מעיינות הנובעים ישועה לדורות עולם. וזהו שהקב"ה מתאווה
לתפלת של צדיקים (בימות סד), כי הוא יתברך קורא הדורות מראש, ויודע עתידות למו כי יהיה הצורך אל
תפלת האבות הקודמים וכו', וזהו שאמר הכתוב (וירא יח, יז-יח) הַמִּכְסֶּה אֶנִּי מֵאֲבָרְהֶם וְגו', והגם כי ידע ה' כי ידע
אין מקום לתפלתו על הסדומים, עם כל זה לא היתה ח"ו לריק, כי פועלת תעמוד לדורות, וזה שסיים ואמר
וְאֶבְרָהֶם הָיוּ יְהִיָּה לְגוֹי גְדוֹל, כלומר הלא יוליד דורות רבות, ואם אין בתפלתו להועיל עתה, תועיל לדורות
הבאים האחרונים, עד כאן תורף דבריו בקצרה. • וכבר פירשתי שזה שאמר הכתוב (שם, כב) וְאֶבְרָהֶם עוֹדְנוּ עִמָּד
לפני ה', רצ"ל שעודנו מתפלל, כי תפלתו נשארה מעל קיים לנצח, והרי הוא כעומד ומתפלל, דעמידה היינו
תפלה כדאיתא בגמרא הנ"ל (ברכות שם). • והנה איתא בגמרא (שם) מאי קרם זלות לבני אדם (תהלים יב, ט), אלו
דברים העומדים ברומם של עולם ובני אדם מזולזלים בהם. ומבואר הפירוש בספרן של צדיקים, כי לפעמים פועל
בתפלתו לתקן למעלה בעולם עליון, אך שאין נמשך ישועה למטה, לכך בני אדם מזולזלי בהם בחשבון שתפלתו
חזרה ריקם ח"ו, אבל לא כן הוא, אלא שהתפלות עומדים ברומם של עולם. אך מחמת שלא נמשך למטה, על כן
בני אדם מזולזלי בהם, עד כאן דבריהם. וזהו שאמר הכתוב (וירא יט, כז) וַיִּשְׁפֹּם אֲבָרְהָם בִּבְקָר וְגו', הגם שלא
פעל אז בתפלתו, וכדכתיב בתריה (שם, כח) וַיִּשְׁקֶף עַל פְּנֵי סָדֹם וְגו' וְהִנֵּה עֵלָה קִיטֵר הָאָרֶץ וְגו', עם כל זה ערבה
לבו להתפלל למחר, והטעם לזה אמר אֲשֶׁר עִמָּד שָׁם אֶת פְּנֵי ה', כלומר שפעל למעלה, שתפלתו אשר התפלל
הוא שָׁם אֶת פְּנֵי ה', ומה שלא נמשך למטה הוא כי עִמָּד שָׁם, לשון עמידה ממש, אֶת פְּנֵי ה', וכנזכר לעיל. • וזהו
שאמר חז"ל כל הקובע מקום לתפלתו, רצ"ל על דרך (אבות ב, א) אל תהי מפליג לכל דבר שאין לך דבר שאין
לו מקום, כן הכי נמי יאמר כל הקובע 'מקום' לתפלתו, הגם שאינו פועל עתה, יודע שיש מקום לתפלתו בזמן
אחר, אלקי אברהם בעזרו, שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה', ואין עמידה אלא
תפלה. והיינו כדפירשנו, שאין הכוונה במה שאמר אשר עמד שם וכו' כי אם על התפלה, שהתפלה נשארה עומד
לפני ה' ברומם של עולם, ויש לו מקום בדורות העתידים, בעת יהיו עשרה צדיקים יגן ה' על כל המקום בזכות
תפלתו של אברהם, וכדומה. והבן כי הוא ענין נכון ועצה נכונה לכל יתיאש מלבקש רחמים בכל עת ועונה, וזה
שכדומה שלא נענה, עם כל זה יהיה מקום לתפלתו באיזה זמן.

²² ועיין בדרושי רבינו לפרשת וירא, שהאריך בזה בכמה דרושים.

לח

ישוב קושיא ב

ולכן מלכד שצריך לבקש על עצם הישועה, צריך עוד לבקש רחמים שיחול הישועה עתה, ולא יתעכב על לאחר זמן
מורי רבבותי!

דאָס ערשטע [ענין] ווען מ'קומט אין אזא טאָג צום געזעגענען, [איז אז] מ'זאָל
עפעס זאָגן אידישע ווערטער, פאַרן בוראָ פֿל עולמים!
[כאָטש] מ'ווייס מיר דאָך וויאָזוי מ'זעה מיר אויס, [צרייכין אנו לבקש] מ'זאָל זאָגן
דבורים [וואָס] ס'זאָלן נתקבל ווערן פאַרן באַשעפער.

לט

[און] עקסטערדעם ברויך מען ס'ייענא דשמיא [אז] ס'זאָל זיין שוין.
[נישט] אזוי ווי די תפלות די וואָס זיי שטייען אויבן, וואָס ס'קומט אַ נוצן [דערפון],
נאָר מ'דאַרף צו וואַרטן [דערויף].

מ

וזהו שכולפין לומר הושענא, שהוא על דרך הכתוב ועל השנות החלום פעמים כי נכון הדבר וממהר האלקים לעשותו.
ומקודם מבקשין הושענא על עצם הישועה, ושוב מבקשין הושענא שתהיה הישועה עתה, ולא יתאחר עוד
[איז] אפשר פארדעם זאגט מען צוויי מאל הושענא.

[דהוא על דרך וואָס] ס'שטייט אין פסוק [מקץ מא, לב] ועל השנות החלום פעמים, כי
נכון הדבר וממהר האלקים לעשותו.
איין מאל אז מ'זאָגט אַ זאך, קאָן זיין אז ס'וועט זיין ערגעץ [שפעטער] אויף לאַנג
[אַרום], און נישט היצט. ס'איז טאָקע אַמת, אָבער שפעטער.
[אָבער] אז מ'חזר'ט איבער נאָכאמאל, דאָס ווייזט אויף דעם, אז ס'ברויך צו זיין
שוין.

מא

[איבערדעם] זאָגט מען [קודם] הושענא למענא אלקינו.
אָבער מ'האָב מיר שוין נישט קיין כח צו וואַרטן לאַנג, ווילאנג קען מען נאָך
אויסהאַלטן, מ'זעמיר שוין גענוג נידעריג און שפֿל, מ'ווייסט אַליין נישט וואו ווייט
דאָס שפֿלות ב'ענינו הרבים.

(סיום הענין בכפל לשון הושענא, באות מד)

מב

מורי רבבותי!
אסאך דורות זאָגט מען שוין^מ מפגיע אין בעדינו, אין מי גדר גדר ומי יעמוד
בפֿרץ^מ, ומפגיע אין בעדינו. אָבער מ'האָט נישט געוואוסט 'וואָס' דאָס איז טייטש,
מ'האָט געמיינט אפשר [פֿשט, שאמרו כן] קעגן די פריערדיגע דורות [שלפניהם].
אָבער בענוותיגו הרבים, היינט פארשטייט מען די טייטש, במלוא מובן המלה.
מ'דאַרף מיר צו וויסן, אז מ'וועל מיר נישט אַליין עפעס טון – [בכח הרבים, וכדכתיב]
קל כביר ולא ימאס^מ – איז נישטאָ 'ווער' ס'זאָל פאַר אונז עפעס טון.

^מ בסליחות לערב ר"ה, ולצום גדליה (בפיוט זכור בריה): גואל חזק למענא פדנו. ראה כי אולת ידנו. שור כי אבדו
חסידינו. ומפגיע אין בעדינו. [נפיוט זה נתקן על ידי רבינו גרשום מאור הגולה].

^מ כן אומרים גם כן בסוף הסליחות לערב ראש השנה, בתוך נוסח יהי רצון שאצל הודוים.

^מ כמבואר בגמרא ברכות (ח): אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, מאי דכתיב (תהלים סט, יד) ואני תפילתי
לך ה' עת רצון [פרישי: אלמא יש שעה שהיא של רצון], אימתי עת רצון. בשעה שהצבור מתפללין. רבי יוסי ברכי

מוֹרֵי רַבּוּתִי !

לְאָמִיר נִישַׁט אַרויסגִיין פֿון דעם טאָג מיט גאַרנישט !

מ'וועל מיר שוין נישט האָבן אַזאַ טאָג ביז איבער אַ יאָר !

[און] ווער ווייסט וואָס אין דעם יאָר וועט זיך נאָך טון ! ביז מ'וועלמיר דערלעבן

נאָך אַזאַ טאָג !

ווער ווייסט דען יעדער וואָס ס'וועט זיך 'מיט אים' טון, אין דעם יאָר.

מד

עקסטערדעם קען מען שוין נישט אויסהאַלטן לענגער, איבערדעם [נאָכן זאָגן] הוֹשַׁענָא לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ, זאָגט מען נאָכאַמאָל הוֹשַׁענָא, טאַקע 'שוין' ברויך מען די יִשׁוּעָה.

מה

ביאור הנמרא: שְׁעָרֵי תַּפְלָה נִנְעָלוּ, וְשְׁעָרֵי דְמַעוֹת לֹא נִנְעָלוּ

איך האָב געזאָגט דעם זומער [אין] פֿרשֶׁת עֶקֶב^{מז}, [לבאר] וואָס די גמרא זאָגט^{מח} מִיּוֹם שְׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִנְעָלוּ שְׁעָרֵי תַּפְלָה, פֿון ווען דאָס בית המקדש איז חרוב געוואָרן, זענען פֿאַרשלאָסן געוואָרן די שְׁעָרֵי תַּפְלָה, אלא אף על פי כֵּן שְׁעָרֵי דְמַעוֹת לֹא נִנְעָלוּ.

מו

בגמרא דרשו הפסוק 'כָּרַם זֵלוֹת' לִבְנֵי אָדָם, אלו דברים שעומדים 'ברומו' של עולם ובני אדם 'מזלזלין' בהן. ופירש"י, כגון תפלה, שעולה למעלה. וצריך ביאור למה פירשוהו דוקא על התפלה, והלא גם שאר המצות הם פרחין לעילא

האָב איך געקלערט [דעם פֿשט, דהנה] די גמרא זאָגט^{מט} [מאי] כָּרַם זֵלוֹת לִבְנֵי אָדָם [תהלים יב, ט], [אלן] דברים העומדים בְּרוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם ובני אדם מזלזלין בהם, זאָגט די גמרא [וכפירוש רש"י] זו תַּפְלָה.

[וקשה] לכאורה, [דהרי] 'אלדינגס' איז דאָךְ דְּבָרִים הָעוֹמְדִים בְּרוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם, יעדע מעִצָּה שטייט [שעולה ומגיע] בְּרוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַז מ'האָט די זְכִיָּה. יעדע עֲשִׂיָּה וואָס

חנינא אמר מהכא (ישעי' מט, ח), כֹּה אָמַר ה' בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ. רבי אחא ברבי חנינא אמר מהכא (איוב לו, ח), הֵן קָל כִּפּוּרִי וְלֹא יִמָּאָס [כפיר לא ימאס, תפלת הרבים לא ימאס], וכתוב (תהלים נה, יט) פֶּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקֶּרֶב לִי [ממלחמות הבאות עליך] כִּי בְּרַבִּים הָיוּ עֲמָדִי [שהתפללו עמי]. תניא נמי הכי, רבי נתן אומר מניין שאין הקב"ה מואס בתפלתו של רבים, שנאמר הֵן קָל כִּפּוּרִי וְלֹא יִמָּאָס, וכתוב פֶּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקֶּרֶב לִי וגו'. אמר הקב"ה, כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים [פֶּדָה בְּשָׁלוֹם, זה שעסק בדברי שלום, דהיינו תורה, דכתיב (משלי ג, יז) וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם. וכן גמילות חסדים נמי שלום הוא, שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו הוא מכיר שהוא אוהבו, וכא לירי אחוה ושלום], ומתפלל עם הצבור, מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם.

^{מז} בס"ג עקב תשכ"ו, עיין שם ענין זה בתחלת התירוצים (ובלה"ק נרפס בדברי יואל עקב עמוד 50, ובחנינא עמוד 170).

^{מח} בגמרא ברכות (לב:): ואמר רבי אלעזר, מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה, שנאמר (איכה ג, ח) גַּם כִּי אָדַעְק וְאִשְׁוַע שְׁתֵּם תַּפְלִי. ואף על פי ששערי תפלה ננעלו, שערי דמעה לא ננעלו, שנאמר (תהלים לט, יג) שְׁמַעְהָ תַּפְלִי ה' וְשׁוֹעֲתִי הָאֲזִינוּהָ אֶל דְּמַעְתִּי אֶל תַּחֲרֹשׁ [פירש"י: מדלא כתיב את דמעי תראה, שמע מינה נראית היא לפניך, ואין צריך להתפלל אלא שתתקבל לפניך].

^{מט} בגמרא ברכות (י:): אמר ליה ההוא מרבנן לרב ביבי בר אביי, ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן בר יצחק, מאי 'כָּרַם זֵלוֹת' לִבְנֵי אָדָם, אמר ליה אלו דברים שעומדים 'ברומו' של עולם [פירש"י: כגון תפלה, שעולה למעלה], ובני אדם 'מזלזלין' בהן.

מ'קאָן טון פאַרן כבוד שמים, אז מ'האָט נאָר אַ נקודה שפּילב פאַרן אייבירשטענס וועגן. [ואם כן] פאַרוואָס זאָגט ער דוקא תפלה איז עומדים ברומו של עולם. [ובזוהר אמרו הלשון כי] 'אורייתא' בדחילו ורחימו איז פּרחת לעילא¹.

מז

ואפשר לומר על פי דברי הגמרא דמחרב בת המקדש, ננעלו שערי תפילה, ולא שערי דמעות. ולכאורה נמצא לפי זה דהתפלות הם בחנם, כי ננעלו השערים. והלא חייב כל אחד להתפלל ג' תפלות בכל יום, ובפרט לשיטת הרמב"ם דהוא חייב דאורייתא, או בעת צרה דלכולי עלמא הוא דאורייתא

[ונאָר] קאָן זיין דער פּשט, וואָרן לכאורה אז ס'שטייט ננעלו שערי תפלה, נו וואָס דען דאווענט מען, ס'איז דאָך לכאורה בחנם.

[והגם] ס'שטייט טאקע שערי דמעות לא ננעלו, [אָבער] וואָס טוט מען איינער וואָס איז נישט 'דערביי' צו לאָזן דמעות. און אפילו יא, אז ס'איז נישט קיין אמת'דיגע טרערן, ס'איז נישט מקושר מיטן האָרץ, [לא מזה דיברו].

[והרי אף] סתם תפלה איז דאָך אַ חיוּב, יעדע תפלה, איז יעדער מחויב מתפלל צו זיין דריי מאָל אין טאָג, ס'איז אַ חיוּב.

לויטן רמב"ם² איז עס גאָר אַ חיוּב דאורייתא [להתפלל בכל יום]. און בעת צרה זאָגט דער רמב"ן אויך³ [אז] ס'איז דאורייתא⁴.

¹ בתיקוני זוהר (דף כה:): 'י"ד ק"א דחילו ורחימו, אבא ואימא וכו'. ו' דא אורייתא דשריא בפומא וכו', ודא עמודא דאמץעיתא, דחקמה ובינה אינון נסתרות במוחא ולבא ברחימו ודחילו, ואורייתא בלא דחילו ורחימו לא פרתח לעילא, וכתר ביה תליין בני חיי ומוזני, דאיהו מזל דכלהו וכו'. ה' זעירא דמות אדם, בה אשתלים יקו"ק, והיא מלכותא קדישא, איהא מצוה, עשיית פקודין, דאיהי שריא ברמ"ח אברים, ותורה ומצוה עליהו אתמר (ובריס כט כח) ותנגלות לנו, ומהיה בלא דחילו ורחימו לא יכילת לסלקא ולמיקם קדם י"ק וכו'.

² ברמב"ם (תפלה א, א-ג): מצוה עשה להתפלל בכל יום, שנאמר (משפטים כג, כח) ונעבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה, שנאמר (עקב יא, יג) ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים איזו היא עבודה שבלב זו תפלה. ואין 'מנין' התפלות מן התורה, ואין 'משנה' (פי' נוסח) התפלה הזאת מן התורה, ואין לתפלה 'זמן' קבוע מן התורה, ולפיכך נשים ועבדים חייבין בתפלה, לפי שהיא מצוה עשה שלא הזמן גרמא. אלא חיוּב מצוה זו כך הוא, שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום, ומגיד שבחו של הקב"ה, ואחר כך שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחנוּנה, ואחר כך נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו, כל אחד לפי כחו.

ובספר המצות להרמב"ם (מ"ע ה): היא שצונו לעבדו, וכבר נכלל צויו זה פעמים, באמרו ונעבדתם את ה' אלקיכם, ואמר (ראה יג, ה) ואתו תעבדו, ואמר (ותאמרו יג, יג) ואתו תעבדו, ואמר ולעבדו. ואף על פי שזה הצווי הוא גם כן מהצווים הכוללים כמו שביארנו בשורש ד', הנה יש בו יחוד שהוא צוה בתפלה. ולשון ספרי (עקב פסקא ה) ולעבדו זו תפלה. ואמרו גם כן (שם) ולעבדו זה תלמוד. ובמשנתו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמרו, מניין לעיקר תפלה בתוך המצות, מהכא, את ה' אלקיך תירא ואתו תעבד, ואמרו עבודתו בתורתו, ועבודתו במקדשו, כלומר ללכת שם להתפלל בו ונגדו, כמו שבאר שלמה ע"ה (מלכים א' פרק ח).

²² בהשגות הרמב"ן (על ספר המצות שם): כתב הרב, המצוה החמישית וכו'. כל אלה דברי הרב. ואין הסכמה בזה, שכבר ביארנו החכמים בגמרא תפלה דרבנן, כמו שאמרו בשלישי של ברכות (כא, וכו'). וכבר ראינו לו בהלכות תפלה שאמר שחייב אדם מן התורה בתפלה בכל יום, אלא שאין מנין התפלות ולא משנה התפלה מן התורה. וכך כתב בזה המאמר (בספר המצות) במצוה עשירית, שזמני התפלה אינם מן התורה, אבל חובת התפלה עצמה מן התורה. וגם זה איננו נכון בעיני וכו'. ואם איננה מצוה בכל יום, מתי תהיה החובה הזאת המוטלת עלינו מן התורה, שיתפלל יום אחד בשנה, [אן] בכל ימיו פעם אחת. וכבר אמרו (ראש השנה לה). ברב יהודה דמתליין יומין הוה מצלי, לפי שהיה עוסק בתורה, וסמך על מה שאמרו (שבת יא, א). חברים שהיו עוסקין בתורה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה, שהיא דרבנן לעולם. אלא ודאי כל ענין התפלה אינו חובה כלל, אבל הוא ממדת חסד הבורא ויתברר עלינו, ששומע ועונה בכל קראנו אליו. וועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם, מצוה עשה שתהיה כל עבודתנו לקל יתעלה 'בכל לבבנו', כלומר ככוונה רצויה שלימה לשמו, ובאין הרחור רע, לא שנעשה המצות בלא כוונה, או על הספק אולי יש בהם תועלת. כענין וְאֶהְבֶּתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מַאֲדְךָ, שהמצוה היא לאהוב את ה' בכל לב ולב, ושנסתכן באהבתו בנפשנו ובמוננו. ומה שדרשו בספרי, ולעבדו זה התלמוד, דבר אחר זו תפלה, אסמכתא היא. או לומר שמכלל העבודה שנלמוד תורתו, ושנתפלל אליו בעת הצרות, ותהייתה עינינו ולבנו אליו כענין עבדים אד יד אדוניהם, וכענין שכתוב (בהעלותך יט) וְכִי תִבְאוּ מִלִּקְרָא

אז ס'איז אבער פאַרשלאָסן די שַערי תּפּלה, איז [דאָך עס לכאורה] בּחנּם.

מח

וביאתי כי כל התפלות עולין למעלה ועומדין אצל השער שנעל, וכשאחד מתפלל עם דמעות ונפתחין השערים בשבילו, אז נכנסין גם שאר התפלות העומדים שם בחוץ. ונמצא דשפיר יש תועלת בתפלה אף שנעלו שערי תפלה, דמכל מקום שערי דמעות לא נעלו, והם פותחין השער גם לשאר התפלות

נאָר וואָס'זשע דען, דער עיקר ברויך מען זען [אז] די תּפּלות זאָלן אַרױפּגיין, זיי זאָלן שטיין אויבן, [און אפילו] ס'קען נישט אַריינגיין, ווייל די טויערן זענען פאַרשלאָסן, [אָבער] אז ס'טרעפט זיך [שפעטער] אַ איד לאַזט אַמַת'דיגע טרערן, מאַכן זיך אויף די טויערן! [און] אז די טויערן זענען אָפּען, גייען שוין אַריין 'די' תּפּלות [שכבר עומדים שם למעלה, סיי] דורך וועמען די טויערן עפענען זיך, אָבער אז ס'איז אָפּען איז עס אָפּען.

מט

ולזה אמרו דייקא על התפלה שהם דבָּרִים 'הַעוֹמְדִים' בְּרוּמו שֶׁל עוֹלָם, שעומדים אצל השער וממתנין ליכנס, עד שנפתחין השערים על ידי המוריד דמעות בתפלה

[ולזה אמרו דייקא על ענין התפילה כי] ס'איז דבָּרִים 'הַעוֹמְדִים' בְּרוּמו שֶׁל עוֹלָם, די תּפּלות 'שטייען' אַלע אויבן, און וואָרטן זיי זאָלן קענען 'אַריינגיין', [ווען] מ'זאָל עפענען די טויערן²¹.

נ

[ועל כן] לאָמיר נישט שווינען קיין טרערן!

בְּאַרְצָם על הצר הצר אֲתָםס והרעתם בְּחֻצָּתָם וְנִזְכַּרְתָּם לִפְנֵי ה' אֱלֹקֵיכֶם, והיא מצוה על כל צרה וצרה שתבא על הציבור לצעוק לפניו בתפלה ובתורעה [ונכתבואר גם ברמב"ם ריש הל' תענית]. והוא הענין שביאר שלמה ע"ה, כמו שכתוב (מלכים שם, לה) בְּהֻעָצֵר שְׁמִים לֹא יִהְיֶה מָטָר, וכתוב (שם, לו-לח) רָעַב כִּי יִהְיֶה בָאָרֶץ, דָּבָר כִּי יִהְיֶה, שְׂדֵפוֹן יִרְקוֹן אֲרֻבָּה חֲסִיל כִּי יִהְיֶה, כִּי יֵצֵר לוֹ אִיבו בָאָרֶץ שְׁעָרָיו, כָּל נֶגַע כָּל מַחֲלָה, כָּל תּפּלָה כָּל תַּחֲנּוּן אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְכָל הָאָדָם לְכָל עֵמָךְ יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר יִדְעוּן אִישׁ נֶגַע לְבָבוֹ וּפְרֵשׁ כִּפְיוֹ אֶל הַבַּיִת הַזֶּה [ונאָתַם תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מִכּוֹן שִׁבְתָּךְ וגו']. וכבר דרשו עוד שם בספרי, רבי אליעזר בן יעקב אומר וּלְעִבְדוֹ כָּל לְבָבָם וּכְלָל נַפְשָׁםס מה תלמוד לומר, והלא כבר נאמר כָּל לְבָבָךְ, להלן ליחיד וכאן לצבור, כאן תלמוד כאן למעשה. יאמר שנצטוונו לעבוד ה' ית' בכל לבנו, בלמוד תורתו ובעשיית מצותיו וכו' [עיי' עוד שם]. ו והנה הם מצות כוללות, אבל מפני שצוה אותנו בפסוק כָּל לְבָבָםס בענין חדש, להיות כל לבבנו מיוחד אליו בענין עשיית המצות כאשר פירשתי, יתכן שתבא המצוה הזאת בחשבון רמ"ח מצות עשה וכו'. ואם אולי יהיה מדרשם בתפלה עיקר מן התורה, נמנה אותו במינו של הרב, ונאמר שהיא מצוה לעת הצרות, שנאמין שהוא יתעלה שומע תפלה, והוא המציל מן הצרות בתפלה וזעקה, והבן זה.

²² ועיין בשלח ערוך (ארי' קו, א) שפסק בהרמב"ם, וז"ל: נשים ועבדים אע"פ שפטורים מקריאת שמע חייבים בתפילה, מפני שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא וכו'.

אולם במגן אברהם (שם, ב) הביא גם דעת הרמב"ן, וז"ל שם: מצות עשה. כן כתב הרמב"ם, דסבירא ליה בתפלה מצות עשה דאורייתא היא, דכתיב וּלְעִבְדוֹ כָּל לְבָבָםס וכו'. אך מדאורייתא די בפעם אחד ביום, ובכל נוסח שירצה, ולכן נהגו רוב נשים שאין מתפללות בתמידות, משום דאומרים מיד בבוקר סמוך לנטילה איזה בקשה, ומדאורייתא די בזה, ואפשר שגם חכמים לא חייבו יתור. והרמב"ן סובר תפלה דרבנן, וכן דעת רוב הפוסקים, ועיין בתוספות דברכות דף כ' ריש ע"ב. ובסמ"ק (סימן יא בהגה) כתב שמצוה להתפלל בעת צרה. ועיין מה שכתב רבינו בענין זה בשו"ת דברי יואל (סימן קלט, ד"ה עוד נראה): ומבואר בזה שאין חיוב מן התורה לתפלה [לדעת הרמב"ן] אלא בעת צרות הציבור רח"ל, מטעם האמונה שהש"ת מציל ומושיע מהצרה על ידי תפלה וזעקה וכו', ואם כן עכשיו שכלו כל הקיצין ועדיין משוקעים בגולה, אין לך צרת הציבור יותר מזה וכו', ועלינו להאמין שבכח התפילה אפשר להביא הגאולה לישראל, הוי ודאי חיוב התפילה דאורייתא לכל הדיעות וכו'. [ועיי"ש עוד כמה ענינים].

²³ עד כאן מתוך מה שאמר רבינו בס"ג עקב תשכ"ו, וגם שם אמר פירוש זה מדעת עצמו. ולפלא שקרוב מאוד לזה מבואר בדברי היטב לב המובא לעיל (בהערה לח), בשם ספרן של צדיקים, בביאור הלשון אלו דברים העומדים ברומו של עולם.

ווער ווייסט דען ווער ס'לאָזט אַמַת'דיגע טרערן!
אַלע אינאיינעם לאַמיר אויפמאַכן די טויערן!
לאַמיר נישט שווינען קיין דַמַעוֹת!
לאַמיר אויפמאַכן די טויערן, די שַעֲרֵי תַפְלָה!
[זא] הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ זָאל מְקַבֵּל זיין אידישע תַּפְלוֹת!

נא

ישוב קושיא ו

ועל דרך זה יש לומר בענין פתיחת השער של אוצר הגדול של מתנת חנם, הגם מה שאמר בתחלה עתים אענה ועתים לא אענה, נשאר קיים ואמת. כי יתכן שיהיו השערים ננעלים, ועדיין צריך שתהיה שעת רחמים שיפתחו השערים. אבל הבטיחו לבסוף שאינן חוזרות ריקם, דכשיבא שעת רחמים יש הבטחה שיכנסו כל התפלות שהוכירו בהם י"ג מדות של רחמים

איבערדעם קאָן זיין. דער אַמַת, דער אוצר הגדול של מתנת חנם.
דער אַמַת לאַמיר זען, ס'איז טאַקע דאָ אַן אוצר הגדול של מתנת חנם, אזוי ווי ער זאָגט דאָרט [בפסוק] וְחַנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹז, אַף עַל פִּי שְׁאִינוֹ הִגּוֹן. [אָבער צו דעם] דאָרף מען האָבן אַ שַׁעַת רַחֲמִים.

[ומה שאמרו דלבסוף] הַבְּטִיחוּ שְׁאִינוֹן חוֹזְרוֹת רִיקָם, [היינו כדלעיל (בישוב קושיא ז), זא] ס'קומט נישט צוריק 'רִיקָם'. אָבער טאַקע [זא] מ'זאל טאַקע 'זוֹכָה זיין' צום אוצר הגדול, [וואָס] ס'איז נאָך אַ גרעסערער אוצר, [לזה זקוקין שתהיה שַׁעַת רַחֲמִים].
[ווי] דער ישמח משה^ה גיט צו פאַרשטיין, אַז דעם וואָס ס'איז נישט פאַר קיין מַעֲשִׂים, האָט נישט קיין גבול, [ווייל] ס'קומט פונעם בורא כל עולמים [אלליין, שהוא] בְּלִי גבול וּבְלִי תַּכְלִית, איבערדעם איז דאָס אַ גרעסערער אוצר.
[אָבער צו דעם] דאָרף מען האָבן אַ שַׁעַת רַחֲמִים [שיזכו לפעול ישועה בשלימות. ואם כן גם מה שאמר בתחלה וְחַנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹז, נשאר אמת וקיים, ותרווייחו איתנייהו (ומישוב קושיא ו)].

נב

חקרמה לישוב קושיא ה - בענין אוצר מתנת חנם

ברש"י ריש ואתחנן: אע"פ שיש להם לצדיקים תללות

במעשיהם הטובים, אין מבקשים אלא מתנת חנם

קען זיין דאָס איז טאַקע דער פֿשֵׁט, וְאַתְחַנֵּן אֶל ה', ביי מֹשֶׁה רַבֵּינוּן, זאָגט רש"י^י, אַז די צַדִּיקִים, אַף עַל פִּי שִׁיש לָהֶם תַּלְלוֹת בַּמַּעֲשִׂיהֶם הַטּוֹבִים, אינם מבקשים אלא מַתְּנַת חָנָם.

נג

ודקדקו בטעם הדבר, למה באמת הצדיקים מבקשין מתנת חנם, והלא יש להם מעשים טובים

פרעגט מען די קְשִׁיָּא פאַרוואָס, אַז זיי קענען האָבן אַן מַתְּנַת חָנָם, מיט מַעֲשִׂים טוֹבִים, אַז זיי קענען האָבן פאַר די מַעֲשִׂים טוֹבִים [אם כן לצורך] וואָס בעטן זיי מַתְּנַת חָנָם.

^ה בתפלה למשה קפיטל עג, שהזכיר רבינו לעיל באות יא (והעתק לשונו לעיל בהערה ח).

^י ברש"י ריש ואתחנן: וְאַתְחַנֵּן. אין חננו בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אע"פ שיש להם לצדיקים תללות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם, לפי שאמר לו וְחַנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹז, אמר לו בלשון וְאַתְחַנֵּן. דבר אחר זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה, כדאיתא בספרי.

נד

אמנם יש לומר הטעם בזה, חדא על פי המובא לעיל שהאוצר של מתנת חנם הוא היותר גדול מכולם, רק שצריך לזה שעת רחמים. והצדיקים בתפלתם הם שממשיכים השעת רחמים כמבואר בגמרא דלכן נמשלה תפלת הצדיקים לעתר לפי שמהפכין מרת הדין לרחמים, ולכן הם מבקשין מתנת חנם כדי לפתוח בתפלתם את השער של האוצר הגדול

[אך יש לומר בזה] צוויי טעמים:

איינס קען טאקע זיין, ווייל ס'איז אן אוצר הגדול, ס'איז א גרעסערער אוצר, [איבערדעם] זוכן עס די צדיקים.

מ'דארף נאך האבן א שעת רחמים, ווייל נישט אלעמאל איז מען זוכה.

נאך תפלת צדיקים, איז דאך מהפך די מדת הדין למדת הרחמים. אזוי זאגט דאך די גמרא^נ, למה נמשלה תפלת צדיקים לעתר, מה עתר מהפך [את התבואה שבגורן] מלמטה למעלה, כך צדיקים מהפכים מדת רוגז לרחמים [ועי' נעשה שעת רחמים].

נה

ועוד טעם, כי תפלת הצדיקים הם גם עבור דורות העתידים, אשר יש ביניהם כאלו שאין להם מעשים טובים במה לתלות, ועל ידי שהצדיקים כבר ביקשו מתנת חנם, עי' פתחו את הצינור לדורות שיוכלו גם הם להמשיך מאוצר הגדול של מתנת חנם, אף כשאין להם מעשים טובים מעצמם

[און נאך א טעם, ווייל] דער כולל איז, אזוי ווי ס'שטייט אין זוהר הקדוש^נ [על ענין שאמר חכז"ל^נ] למה היו אמותינו עקרות, בשביל שהקדוש ברוך הוא מתאווה לתפלתן של צדיקים. זאגט דער זוהר הקדוש, [בגין] דיתרבי ויתוסף רבות קודשא [וכלל מאן דאצטרייך, ווייל] אז ביי זיי האט זיך עס געטראפן [שהיו עקרות והוצרכו לתפילה], און זיי האבן געעפנט דעם צנור [וההשפעה בפלגן], קאן שוין אן אנדערער אויך גרינגער צוקומען [לפעול בתפלה, וכמו שמבאר בייטב לכ"ט] דהוא על דרך הפסוק [ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה] (ישעי' יב, ג).

^נ בגמרא יבמות (סד): אמר רבי יצחק, מפני מה היו אבותינו עקורים, מפני שהקב"ה מתאווה לתפלתן של צדיקים. אמר רבי יצחק, למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר, מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות.

ובגמרא סוכה (יד): אמר רבי אלעזר, למה נמשלה תפלתן של צדיקים קעטר [פירש"י: דכתיב (תולדות כה, כא) ויעטר יצחק לה, ויעתר לו], לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמנות.

^נ בזוהר הק' (ח"א דף קלו): תא תזי, עשרין שנין אשתהי יצחק עם אתתיה ולא אולידת, עד דצלי צלותיה. בגין דקודשא בריך הוא אתרעי בצלותהון דצדיקיא, בשעתא דבעאן קמיה צלותהון על מה דאצטריכו. מאי טעמא, בגין דיתרבי ויתוסף רבות קודשא לכל מאן דאצטרייך, בצלותהון דצדיקיא.

^נ בייטב לב מביא כן בכמה מקומות נוכח הובא לעיל (בהערה מב) ממה שכתב בזה בפרשת חיי שרה]. וז"ל בפרשת מטות (בפסוק נקום נקמת בני ישראל): עוד יתבאר בהקדם לפרש הא דכתיב בפרשת חקת (כא, טז-יח) ומשם בארץ הוא הבאר וגו', באר תפרוץ שרים, דהנה איתא בגמרא חולין פרק אלו טרפות (ס:) רב אסי רמי, כתיב (בראשית א, יב) ותוצא הארץ דשא, בתלת בשבתא, וכתיב (שם ב, ה) וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ, במעלי שבתא, מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע, עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים, כו', ללמדך שהקב"ה מתאווה לתפלתן של צדיקים. רב נחמן בר פפא הוא ליה ההיא גינתא כו' ולא צמח, בעא רחמי, אתא מיטרא וצמח, אמר היינו דרב אסי, פירש ש"י שהקב"ה מתאווה לתפלתן של צדיקים. ולכאורה זה בחינת גאות לומר על עצמו שהקב"ה מתאווה לתפלתו. וביארתו הדבר על פי מה שכתוב בזוהר פרשת תולדות (קלו): עשרין שנין אשתהי יצחק עם אתתיה ולא אולידת עד דצלי צלותיה, בגין דקודשא בריך הוא אתרעי בצלותהון דצדיקיא, מאי טעמא בגין דיתרבי ויתוסף רבות קודשא לכל מאן דאצטרייך בצלותהון דצדיקיא. וכוונת דבריו הקדושים, למה שכתוב בספר אהל יעקב פרשת לך [ע"פ רצו עליו פרעה] שזה שאמר הכתוב (ישעי' יב, ג) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה, שישועתו וחסדו יתברך איננו על אותו זמן בלבד, כי אם לכל זמן ולכל חפץ, אפילו לאחר זמן אותן הנפלאות הנם מוכנים ועומדים, וחסדיו לא יפוש. וזהו שאמר הכתוב (תהלים כא, ב-ג) ה'

ס'האָט זיך [ביי] זיי געמוזט טרעפן, [ווייל] אַז נישט העט שווער געווען [לפעול בזה] לדורות.

ו

היצט איז רעכט [דלכן הצדיקים מבקשים במתנת חנם, ווייל] זיי האָבן דאָך געזען אַז ס'וועט זיין [שפעטער אַזעלעכע] דורות וואָס מ'וועט נישט קענען אָנהענגען אין קיין מעשים טובים.

אַזוי ווי ס'שטייט^ט, די גאולה איז דאָך אינגאנצן [נאָר וועגן כבוד שמים. ווי] דער בורא כל עולמים זאָגט (ישעי' סג, ה) וְאָבִיט כִּי אֵין אִישׁ וְאֶשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין סוֹמֵךְ.

ז

[כי בעוה"ר דעם] פולו זכאי האב מיר שוין לאנג פארשפילט, [נאָר] מ'האַלט ביי פולו חייב.

- [והביאור במאמר זה, כי] די נבואה האָט געזאָגט^א [עמידות, אַז] אַזוי וועט אויסזען [דער מצב. אָבער דער פֿשט איז] נישט [אַז] דער פולו חייב וועט ברענגען [די גאולה], נאָר [דער פסוק זאָגט עתידות] ס'וועט אַזוי אויסזען [באם תהיה הגאולה בְּעֵתָהּ, ולא בבחינת זכו אחישנה]^ב.

בְּעֵזְף יִשְׁמַח מֶלֶךְ עַל יְשׁוּעַת עַצְמוֹ, וּבִישׁוּעַתָּהּ מֶה יִגַּל מֶאֶד עַל הַעֲתִיד, וּלְכֵן גָּמַר אוֹמֵר לִפְרֹשׁ כִּי תֵּאָוֵת לְבוֹ נִתְּתָה לּוֹ לַעֲצֻמוֹ, וְאֶרְשִׁית שְׁפָתָיו בַּל מִנְעָת פֶּלֶא, כְּלוּמַר מֶה שֶׁפָּעַל בַּתְּפִלָּתוֹ שְׁמוֹר לִנְצַח. וְזֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (שם קב, יח-יט) פֶּנָּה אֶל תְּפִלַּת הָעֶרְכָּר וְלֹא כִּזָּה אֶת תְּפִלָּתוֹ, תִּתְּקַבּ זֹאת לְדוֹר אַחֲרָיו, ע"כ דבריו. וְזֶה שֶׁאָמַר רַב נַחֲמָן בַּר פַּפֵּא מִדְּרָךְ עֲנוּהָ הֵינְנוּ דַּרְבַּא אִסִּי, רַצָּה לוֹמַר שֶׁעַל יְדֵי תְּפִלָּתוֹ שֶׁל אָדָם הָרָשׁוֹן נוֹשֵׁעַ גַּם הוּא לְהַקְשִׁיב בְּקוֹל תְּפִלָּתוֹ, דְּמֶה שֶׁהַקְּב"ה מֵתְּאוּה לְתַפְלַתוֹ שֶׁל צַדִּיקִים, הוּא לִמְעַן יוֹשְׁעוּ הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בִּימֵינָם צִדְקָם, כְּאָמֹר.

וְעוֹד שֶׁם בִּפְרֹשֶׁת וְאַתְחִנּוּ: דְּכַבֵּר נוֹרֵעַ מֶה שֶׁכָּתְבוּ הַמְּפֹרָשִׁים אַהֲא דְכָתִיב וְשִׁאֲבָתָם מִיָּם בְּשִׁשּׁוֹן מִמַּעֲיָנִי הַיְּשׁוּעָה, דָּאָם עוֹשֶׂה הַשִּׁי"ת נֹס, נַעֲשֶׂה כְּמוֹ מַעֲיָן לְשִׁאֲבוֹב מִמֶּנּוּ עוֹד. וְיֵשׁ סִמָּךְ לִזֶּה מְזוּהָר תּוֹלְדוֹת בְּעֵינֵי יִצְחָק שֶׁהִיָּה עֶקֶר, דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אַתְרַעֲבִי בְּצוֹלָתוֹהוֹן דְּצִדִּיקִיָּא בְּגִין דִּיתוֹסָף רַבּוֹת קוּדְשָׁא לְכָל מָאָן דְּאַיִצְטָרֵךְ בְּצוֹלָתוֹהוֹן דְּצִדִּיקִיָּא. וְהִאֲרַכְתִּי בֹזֶה בִּפְרֹשֶׁת בְּשִׁלַּח (ד"ה וְנִרְאָה, ה"ב). וְטַעַם הַדָּבָר נִרְאֶה לֵי עַל פִּי מֶה שֶׁכָּתַב הַרְמְב"ן פְּרֹשֶׁת לֶךְ (יב, ו) דְּמַעֲשֶׂה אֲבוֹת סִימָן לְבָנִים, דְּמֶה שִׁיִּצָּא מִכָּח אֵל הַפּוֹעֵל הַגִּילּוּי, נַעֲשֶׂה פּוֹעֵל דְּמִיּוּנֵי עַל הַעֲתִיד שִׁיְהִי כֵךְ.

וְלִהְלֵךְ שֶׁם בִּפְרֹשֶׁת וְאַתְחִנּוּ: עַל דֶּרֶךְ שֶׁאֵנּוּ אוֹמְרִים בְּסִלְיֻחוֹת מִי שְׁעָנָה לְאַבְרָהָמָה הוּא יַעֲנֵנּוּ, וְהַעֲנִין עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמַר הַקְּב"ה מֵתְּאוּה לְתַפְלַתוֹ שֶׁל צַדִּיקִים, וְהַטַּעַם מְבֹאָר בְּזוֹהַר תּוֹלְדוֹת (קלז, וז"ל, דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אַתְרַעֲבִי בְּצוֹלָתוֹהוֹן דְּצִדִּיקִיָּא בְּשַׁעֲתָא דְּבַעָאן קָמִיָּה עַל מֶה דְּאַצְטְרִיכוֹ, מֵאִי טַעְמָא, בְּגִין דִּיתִירְבִּי וִיתוֹסָף רַבּוֹת קוּדְשָׁא לְכָל מָאָן דְּאַצְטָרֵךְ, בְּצוֹלָתוֹהוֹן דְּצִדִּיקִיָּא, ע"כ דבריו. וְזֶה פִּירֵשׁ בְּסִפֵּר אַהֲלֵ יַעֲקֹב פְּרֹשֶׁת לֶךְ, וְשִׁאֲבָתָם מִיָּם בְּשִׁשּׁוֹן מִמַּעֲיָנִי הַיְּשׁוּעָה, כִּי עַל יְדֵי תְּפִלָּתוֹ אֲבוֹתֵינוּ נַעֲשֶׂה מַעֲיָן הַנּוֹבֵעַ יְשׁוּעָה בְּדוֹרוֹת שֶׁאַחֲרֵיהֶן. [וְעֵינֵינוּ בֹזֶה גַּם בִּיטָב לֵב פְּרֹשֶׁת וִירָא, ח"י שֶׁרָא, בְּשִׁלַּח, וְעַקֵּב, וְעוֹר].

^ט בְּגִמְרָא סְנֵהדְרִין (נח): וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֵין בֵּן דּוֹד בָּא אֶלָּא בְּדוֹר שְׁכוּלוֹ זְכָאִי, אוֹ כּוֹלוֹ חֵיב. בְּדוֹר שְׁכוּלוֹ זְכָאִי, דְּכָתִיב (ישעי' ס, כא) וְעַמָּךְ כָּלָם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ. בְּדוֹר שְׁכוּלוֹ חֵיב, דְּכָתִיב (שם נט, טו) וְיָאָר כִּי אֵין אִישׁ וְיֶשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מְפָגִיעַ, וְכָתִיב (שם מח, יא) לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה.

^א כְּמִבְּאֹר בְּגִמְרָא סְנֵהדְרִין (המובא לעיל בסמך).

^ב עֵינֵינוּ בֹזֶה בְּאֹרֶךְ בִּיּוֹאֵל מִשֶּׁה (א, מ) וז"ל: הֵגֶם שְׁבוּדָאִי אֵין הַפִּירוּשׁ כּוֹלוֹ חֵיב, שְׁח"ו לֹא יִהְיֶה בִּישְׂרָאֵל שׁוֹמְרֵי תוֹרָה וּמִצְוֹת, שׁוּזָה אִי אִפְשָׁר, שֶׁהוּא בְּכָלֵל הַהִבְטָחָה דְּלֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זְרוּעוֹ, שֶׁלְעוֹלָם יִהְיֶה בִּישְׂרָאֵל אִיזָה שׁוֹמְרֵי תוֹרָה וּמִצְוֹת וְכו', וְאָם כֵּן בּוֹדָאִי אֵין הַפִּירוּשׁ כְּכוֹלוֹ חֵיב כְּמוֹ שְׁטוּעִים הַעוֹלָם. אֲבָל הַפִּירוּשׁ הוּא בְּשֵׁנִי פִּינִים. וְרַשִׁית יְדוּעַ דְּהַעוֹלָם אַחֲרֵי רֹבּוֹ נִידוֹן, וְאָם ח"ו רֹבּוֹ חֵיב, הוּי דִּין כּוֹלוֹ חֵיב, דְּרֹבּוֹ כְּכוֹלוֹ וְכו'. וְגַם בְּמִיעוּט שׁוֹמְרֵי תוֹרָה וּמִצְוֹת שִׁישׁ בְּהַדּוֹר אֵין בָּהֶם שְׁלִימוֹת כֹּל כֵּךְ שִׁיּוּכְלוֹ לְהַכְרִיעַ אֶת כָּל הַדּוֹר בְּכַחַם, וְעַל זֶה הִבְיָאוּ הַכְּתוּב וְיָאָר כִּי אֵין אִישׁ וְיֶשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מְפָגִיעַ, שֶׁאֵין בְּדוֹר מִי שִׁיּוּכְלוֹ לְהַכְרִיעַ אֶת כָּל הַעוֹלָם כּוֹלוֹ תִּשְׁבּוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים שְׁלוֹ, לְהִבְיָא הַגְּאוּלָּה וְלַהֲשִׁיךְ אֶת הַמְּקַטְרִיגִים נֶגֶד הַגְּאוּלָּה, וְאִף אִם יֵשׁ עֲדֵיין צַדִּיקִים בְּדוֹר שִׁיּוּצָאן זְכָאִים בְּשָׂרָא עֲנִינִים, מְכַל מְקוֹם בְּנִידוֹן זֶה שְׁדִּינֵן עַל הַגְּאוּלָּה שֶׁל כָּלֵל יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא עֲנִין נוֹרָא וְנִשְׁגָּב, אֵין מִי שִׁיּוּכָה בֹזֶה, וְהוּי בְּדִין זֶה כּוֹלוֹ חֵיב מִמֶּשׁ, וְדֶרֶךְ הַמְּקַרְאוֹת וְחִכְמִינוּ ז"ל לְדַבֵּר בְּלִשׁוֹן זֶה וְכו'.

וְיֵשׁ טוּעִים שֶׁאֹמְרִים שֶׁמֶה שֶׁהוּא כּוֹלוֹ חֵיב, זֶה סִיבָּה לְהִבְיָא בְּאֵת הַמְּשִׁיחַ. וְזֶה וְדָאִי טַעוֹת גְּמוּר וּמוֹחֲלֵט,

[אמנם הגאולה תהיה עבור כבוד שמו, כדכתיב] **וְאַעֲשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי**, שטייט אין די פֿסוקים **אָזוּי, לְבַלְתִּי הַחֵל אֶת שְׁם קְדָשִׁי** (יחזקאל כ, ט יד כב), **אָז דִּי גְאוּלָּה וועט זיין וועגן כְּבוֹד שְׁמִים**.

נח

נו הַכֶּלֶל, אַז מ'איז דאָךְ אָבער נישט ראוי, מוז מען צוקומען צום אוצַר הַגְּדוֹל פֿון מִתְּנַת חֲנָם, (אָבער) מ'איז דעך 'דאָךְ' נישט ראוי (גם לזה), פֿאַרדעם האָבן זיי געבעטן [אז] זיי ווילן אַריינגיין אין מִתְּנַת חֲנָם, האָבן זיי געעפנט אַ טויער, אַז דאָס בלייבט אויף שפּעטער.

נט

ובזה יש לפרש תיבת 'לאמר' הנאמר בסיום הפסוק 'וְאַתְחַנֵּן' אֵל ה' בַּעֲת הַהוּא, דהכוונה שלכן ביקש משה רבינו מתנת חנם, כדי לאמר לדורות, שיוכלו גם המה לזכות להאוצר הגדול של מתנת חנם

איבערדעם זאָגט ער [בפסוק], **וְאַתְחַנֵּן' אֵל ה' בַּעֲת הַהוּא**, בַּחֲנָם, ער האָט געבעטן פֿון מִתְּנַת חֲנָם, זאָגט ער פֿאַרוואָס, [דלכאורה] ער האָט דאָךְ געהאַט מַעֲשִׂים טוֹבִים, זאָגט ער פֿדִי ס'זאָל זיין 'לאמר', מ'זאָל ווייטער קענען זאָגן, אַנדערע דורות זאָלן אויך קענען מִתְּפַלל זיין [אז] מ'זאָל אונז געבן פֿונעם אוצַר הַגְּדוֹל פֿון מִתְּנַת חֲנָם. מִשָּׁה רַבִּינוּ האָט אויפגעעפנט [דעם טויער], ער האָט געוואָלט אַריינקומען אין מִתְּנַת חֲנָם, [ווייל] מ'דאַרף האָבן צו דעם אַ שְׁעַת רַחֲמִים, און זיי האָבן שוין דאָס אויסגעאַרבעט.

ס

ישוב קושיא ה - בענין אוצר מתנת חנם

וממילא לא קשה קושיית היפה תואר דלכאורה לקתה מרת הדין, אם מי שאין לו מעשים טובים נשפע מאוצר יותר גדול. כי גם אוצר הגדול הזה הוא רק בזכות המעשים טובים של הצדיקים, ונמצא שזכות והשפעת בעלי מעשים גדול יותר, כי גם אוצר גדול זה הוא מכוחם

איבערדעם איז אדרבה פֿאַרקערט, ס'איז נישט לִקְתָּה מִדַּת הַדִּין (כקושיית היפ"ת לעיל באות כה), אדרבה [דרך הצדיקים שיש להם מעשים טובים] זיי האָבן דאָס פּוֹעֵל געווען [אף] לאחרים שאין להם מעשים טובים], זיי אַרבעטן אויס [דעם אַליין] מ'זאָל 'יעדער' קאַנען אַריינקומען, איז דאָךְ אויך נאָר דורך זיי, דורך די מַעֲשִׂים טוֹבִים, דורך זייער כֹּחַ

שארדבה כל מה שמוסיפין במצות ותשובה ומעשים טובים ומתרחקין מן החטא, זה מסייע להתקרבות הגאולה. אבל מה שאמרו שיבא בן דוד בדר שכולו חייב, בזה ביארו דברי הנביאים שהתנבאו מה שיהיה לעתיד, ויש סתירה בהכתובים. וכמו שתירצו (סנהדרין שם) גם במה שאמר (ישעי' ס, כב) בַּעֲתָה אֲחִישָׁנָה, דהוי סתירה, וביארו דבעתה קאי על לא זכו, ואחישנה קאי על זכו וכו', וכן הוא בכמה ענינים בש"ס, כמו כן הוא בכאן, דכתיב אחד אומר וְעַמָּךְ כָּל־סְדִיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ, ובמקום אחר הוא אומר אין איש ואין סומך אלא לְמַעַנִי אֲעֲשֶׂה, וכתיב המכון באלו המקראות, שאם יהיה ביאת המשיח בבחינת זכו אחישנה, זהו כשעמך כולם צדיקים והוי דור שכולו זכאי, אבל אם לא יזכו לביאת המשיח בבחינה זו ויתמהמה עד הזמן של בַּעֲתָה שהוא הקץ האחרון שאי אפשר להתאחר עוד, בזה ראתה הנבואה שאורך הגלות יביא לידו כך שיהיה דור שכולו חייב, וכמו שיש כמה ברייתות בגמרא (סוטה דף מט, וסנהדרין דף צז) שמגידים ברוח קדשם על העתידות שיהיה בדר של עיקבא דמשיחא, פני הדור כפני הכלב, והאמת נעדרת, ויראי חטא ימאסו, ועוד הרבה ענינים נוראים שאנו רואים בדורינו בעוה"ר שכולם נתקיימו. ולא בשביל המעשים האלו שהוא דור שכולו חייב יבוא המשיח, אלא ביאת המשיח הוא בהכרח, כי בזמן הקץ האחרון יש הבטחה מהקב"ה בשבועה שבכל אופן ואופן תהיה הגאולה וכו'. אחר כותבי זאת הראוני שפירוש זה שכתבתי בכלול חייב כבר כתבו בספר הק' זקוקין דנורא על התנא דבי אליהו, בהמאמר שכתב בסוף סדר אליהו רבא, והנאני שכוונתי לדעת הגדול, והוא פירוש אמיתי לפי פשוטן של דברים.

הַקְדוּשָׁה. [וממילא רק מהאי טעמא] איז דאָס נאָך גרעסער [האוצר הזה של מתנת חנם, בזכות כל הצדיקים שפעלו רחמים על זה].

סא

חקדמה לישוב קושיא ד

בפסוק למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא, נדחק המפרשים בפרוש הלשון כי רב הוא דאָס איז דער פֿשט [בהפסוק] למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא. פלאגט מען זיך וואָס איז דער [נתינת טעם] 'כי רב הוא'.

סב

ווי שפירשו דאין זה נתינת טעם, אלא הוא מלשון אע"פ, וקאי על העון שהוא גדול. אבל רש"י מפרשו בנתינת טעם, וקאי על למען שמך ה', ורצה לומר דנאה לרב וגדול לסלוח אף עון רב. אבל לכאורה אינו מובן פירושו, דהלא אדרבה אם הוא גדול, אם כן הפגם יותר גדול

ווילן זיי זאָגן^{סג} [דהכונה] 'כאטש' רב הוא [העון, ואין זה נתינת טעם].
און רש"י זאָגט^{סד} [דשפיר הוא נתינת טעם, דקאי על הקב"ה, ווייל] נאה 'לרב' לסלוח עונות רבות.
[ולכאורה] וואָס הייסט, אַדְרָבָה, ווי גרעסער מ'איז, איז דאָך דער פֿגם האַרבער [אם חוטאין נגדו].

סג

אמנם לדרכינו יש לומר דלשון כי רב הוא, קאי על האוצר 'הגדול' של מתנת חנם. ובקשת המשורר הוא כי למען כבוד שמו יתברך יחונן אותנו משם לסלוח לעונינו

נאָך דער פֿשט איז [לדרכינו], למען שמך ה' וסלחת לעוני, כאטשיג מ'האָב מיר נישט גענוג תשובה געטון, [און] מ'האָב מיר נישט גענוג מעשים טובים, ס'איז דאָך אָבער דאָ אַ גרויסער אוצָר פון מתנת חנם, [וועל אוצר זה נאמר] כי 'רב' הוא, דער אוצָר פון מתנת חנם איז זייער גרויס, גרעסער פון אַלע אוצָרות, [און] פון דאָרטן האָף מיר צו באַקומען.

סד

לאָמיר דערוועקן רחמים וחסדים פאַרן בוראָ פֿל עולמים!
[דא] מ'זאָל מיר באַקומען פונעם 'אוצָר מתנת חנם'!
[דעמאָלט] וועל מיר 'באַלד'־^{סה} געהאָלפן ווערן!

סה

ישוב קושיא ד

והנה בהפסוק איז מי יחיה משמו, מפרשים בתרגום אונקלוס ויונתן דקאי על יום הדין הגדול והנורא שתהיה בעת הגאולה, כשיהיה ביורו הגדול ליתן שכר לצדיקים ועונש לרשעים

דאָס איז דער פֿשט [בדברי המדרש פליאה (שבאות כג)].
[דהנה בפסוק] איז מי יחיה משמו, איז איינס פון די פֿשטים [דקאי] אויף די אומות.

^{סג} באבן עזרא (תהלים כה, יא): למען [שמך ה' וסלחת לעוני] כי רב הוא. 'אף על פי' שהוא רב, כדרך 'כי' עם קשה ערך (תשא לג, ג), 'כי' חסאתי לך (תהלים מא, ה).

ובמצודות דוד (תהלים שם): למען שמך ה'. המורה על הרחמים: כי רב הוא. 'אף' שעוני גדול ורב.

^{סד} ברש"י (תהלים שם): למען שמך. הרב, סלח לעוני. כי רב הוא. כי נאה לרב לסלוח עון רב.

^{סה} פירוש: שוין.

דער תרגום זאָגט^{טו} וי' לחייבניא, יעדער בעל עבירה דעמאלטס, איז א' געוואלד' (וצעקת וי').

דער תרגום יונתן זאָגט אויך^{טז} [דקאי אויף] דעם זמן וואָס מ'וועט קומען באַצאָלן שָׁכָר פֿאַר די צדיקים, און עוֹנֶשׁ פֿאַר די רָשָׁעִים. ס'וועט זיין אַ שווערער יום הדין דעמאלטס, ביי ביאת המשיח.

סו

ואיתא במדרשים שאו יהיה הקטרוג גדול מאוד, כי ישענו שרי האומות מה בין אלו לאלו, עד שהקב"ה בעצמו ילמד עליהם זכות, כי אצל ישראל היה החטא רק מתוך שעבוד וטירוף הרעת

עקסטרעדעם שטייט דאָך^{טז} אַז זיי וועלן גאָר טענה'ן [לעתיד] מה בין אלו לאלו. [און] אפילו מ'וועט זיי ענטפערן [שאצל ישראל היה זה] מתוך שעבוד וטירוף הדעת^{טז},

^{טו} בתרגום אונקלוס (בלק כד, כג): וי' לחייבניא דיהון פד יעבד אלקא ית אלין.

^{טז} ובתרגום יונתן (סו): ווי מאן יתקיים בזמן דיתגלי מימרא דה' למתן אגר טב לצדיקא ולמתפרעא מן רשיעא, ומכתת אומיא ומלכיא, ומגרי אלגין באליין.

^{טז} ברות רבה (בפתיחה, פסקא א): רבי יוחנן פתח ואמר שמעיה עמי ואדברה (תהלים ז, וכו'), שמעיה עמי לשעבר, ואדברה לעתיד לבא, שמעיה עמי בעולם הזה, ואדברה בעולם הבא, כדי שיהא לי פתחון פה בפני שרי אומות העולם, שעתידין לקטרגם לפני ולומר רבון העולמים אלו עובדין עבודת כוכבים ואלו עובדין עבודת כוכבים וכו', אלו יורדין לגן עדן ואלו יורדין לגיהנם. אותה שעה סניגורן של ישראל משתתק, הדא היא דתימא ובעת ההיא יעמד מיכאל וכו', אמר לו הקב"ה נשתתק ואין אתה מלמד סניגוריא על בני, חייך שאני מדבר בצדקה ומושיע את בני. באיור צדקה, ר' אלעזר ור' יוחנן, חד אמר בצדקה שעשיתם את עולמי, על שקבלתם את תורתי. שאילו לא קבלתם את תורתי הייתי מחזיר אותו לתוה ובהו, דא"ר הונא בשם ר' אחא, נמגים ארץ וכל ישיבה (תהלים עה, ד), כבר היה העולם מתמוגג והולך, אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני וכו', ומי ביסס את העולם, אנכי תפנתי עמודיה [סלה] (סו), בזכות 'אנכי' תפנתי עמודיה סלה. וחד אמר בצדקה שעשיתם את עצמכם, על שקבלתם את תורתי, שאילולי כן הייתי מכלה אתכם מן העמים.

ובמדרש תהלים (מזמור א): לעתיד לבוא באין אומות העכו"ם לקטרג את ישראל לפני הקב"ה, ואומרים לפני רבוננו של עולם אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים, אלו עובדים עבודה זרה ואלו עובדים עבודה זרה, אלו מגלים עריות ואלו מגלים עריות, מפני מה הללו יורדין לגיהנם והללו יורדין לגן עדן. אומר להן, אם כן תרד כל אומה ואומה ואלהיה עמה, שנאמר (מכה ד, ה) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו. רבי ראובן בשם ר' חנינא אמר, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, שנאמר (ישעי' סו, טו) כי באש ה' נשפוט, שופט אין כתיב כאן אלא נשפט. והוא שדוד אמר (תהלים כג, ד) גם כי אלה בגיא צלמנות לא איך רע [כי אתה עמדי].

ועוד שם (מזמור טו): וכן הוא אומר (שיר השירים ח, ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, אלו העכו"ם, שנאמר (ישעי' יז, יב) הוי המון עמים רבים. לכבות את האהבה, אהבה שהיה הקב"ה לא ישראל. ונהרות לא ישטפוה (שיר השירים שם), אלו העכו"ם. ר' עזריה בשם רבי יהודה אומר, לעתיד לבוא באין כל האומות לקטרג את ישראל ואומרים לפני הקב"ה, רבוננו של עולם, אלו עובדי עבודה זרה ואלו עובדי עבודה זרה, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות, מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אין יורדין, וכי משוא פנים יש לפניך. אומר להן (שם ח, ז) אם יתן איש את כל הון ביתו, אם תתנו כל ממונכם בדבר אחד מן התורה, אינו מתכפר לכם. מה כתיב בתריה (שם, ח), אַחֲזֹת לָנוּ קֶטֶף, מה הקטן הזה כל מה שהוא עושה אין מניחין בידו, כך כל מה שישאל מתלכלכן בעבירות כל ימות השנה, יום הכפורים בא ומתכפר להם, שנאמר (אחרי טז, י) כי ביום הזה יכפר עֲלֵיכֶם.

ועוד שם (מזמור כ): דבר אחר [יענף ה' ביום צרה], באיזה יום. יום שהכל מודים בו שהוא צרה לעליונים ולתחתונים, שאפילו מלאכי השרת יראין ממנו וכו'. וישראל על ידי דוד אומרים יענף ה' ביום צרה, צרה שהיא לעליונים ולתחתונים. והקב"ה אומר לאומות העכו"ם בואו ודונו עם בני ישראל וכו', ושרי אומות העכו"ם אומרים, רבוננו של עולם וכי משוא פנים יש בדבר, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות, אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים, אלו עובדים עבודה זרה ואלו עובדי עבודה זרה, מפני מה הללו יורדין לגיהנם והללו אין יורדים. באותה שעה נמצא סניגורן של ישראל משתתק, שנאמר (דניאל יב, א) ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך וכו', כיון שהוא משתתק אומר לו הקב"ה, מיכאל נשתתק ואין אתה מלמד זכות וסניגוריא על בני, חייך שאני מדבר עליהם צדקה ומושיעם, שנאמר (ישעי' סג, א) אני מדבר בצדקה רב להושיע. ובאיזה צדקה, רבי פנחס ור' אלעזר ורבי יוחנן, חד אמר בצדקה שעשיתם עמי וקבלתם את התורה, שאלמלי לא קבלתם את התורה הייתי מכלה אתכם. וחד אמר, בשכר שעשיתם וקבלתם את התורה, שאלמלא כן הייתי מחריב את העולם ומחזירו לתוה ובהו, שנאמר (ירמיה לג, כה) אם לא ברייתי יוםם וליילה.

אַבער [סוף סוף איז דאָך] אונזאַסאָפּאַן דאָס אַפּענע, [וּסוף סוף נמצא] מ'האַט דעך 'דאָך' נישט קיין מעשים טובים.^{עא}

סו

ולוה בפסוק אוי מי יחיה, דמיירי מפחד הגדול ביום הדין, ויוקשה דאם כן מה יהיה העצה להצלת ישראל. לזה מביא שם במדרש את הפסוק למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא, דעבור כבוד שמו ית' יפתח לנו את האוצר הגדול של מתנת חנם, ובוה יצילו בני ישראל

[איבערדעם] זאָגט דער מדרש, [דהכתוב אומר] אוי מי יחיה משמו אל, ווער וועט בלייבן לעבן ווען ס'וועט זיין דער זמן וואָס מ'וועט זען [ביי] ביאת המשיח, ס'איז אַ שטאַרקער יום הדין [כשדינן על הגאולה, וגם אחר כך בעת הכיורור הגדול, ואם כן] וויאָזוי וועט מען אַרויסקרייכן [לצאת זכאי ביום הדין הגדול והנורא].

זאָגט דער מדרש, אין הכי נמי, נאָר וואָס דען, למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא, אידן וועלן באַקומען פונעם אויפער פון מתנת חנם.

מ'זאָל זיך מַדְבֵּק זיין אין די מַדּוֹת פון די אַבּוֹת הַקְּדוּשִׁים [שפתחו פתח להאוצר הגדול], מ'זאָל 'זוכן אידישקייט', [און] דבוק זיין אין די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה, [דעמאָלטס] וועט זיין פי רב הוא.

סח

ישׁוב קושיא א

ובוה יש לחת טעם על שנקרא הושענא רבה, על שם הפסוק למען שמך וגו' כי רב הוא, ועל שם אוצר הגדול של מתנת חנם. כי מי שלא שב בתשובה בכל הימים שעברו, ובא לבקש עתה ביום האחרון, אם כן מסתמא אין לו לתלות במעשים טובים רק לבקש עבור כבוד שמו יתברך, ושיחננו מאוצר מתנת חנם

[און] איבערדעם הייסט עס הושענא רבה [על שם אוצר הגדול של מתנת חנם, והפסוק פי רב הוא].

[וויבאלד] אַז מ'זאָגט למענך אלקינו.

[ווייל] איך האָב נישט מיט וואָס צו קומען [רק לבקש עבור כבוד המלך].

[ואם כן אין לנו לתלות במעשים טובים, ועל כן בקשתינו על הישועה שלימה, על ידי שיחונן אותנו למען שמו, מן האוצר הגדול של מתנת חנם, שעליו נאמר פי רב הוא, ועל שם זה נקרא הושענא רבה].

סט

מורי נרבותי! עב

איך בין מודה ומתודה, אז איך האָב נישט גאָרנישט!

ובילקוט שמעוני (ישעי' רמז תקו): אם אלו עובדי ע"ז אף אלו עובדי ע"ז וכו', ואמר הקב"ה וכו' אני מלמד ומדבר עליהם בצדקה ומושיעם, שנאמר (ישעי' סג, א) אני מדבר בצדקה רב להושיע, ובאיו צדקה וכו', בצדקה שעשיתם עמי שקבלתם את התורה, שאלמלא כן היכן הייתה מלכותי וכו'.

סו וכדרך שהשיב להם הקב"ה בשעת קריעת ים סוף, וכדאיאת בילקוט שמעוני (בשלח רמז רלד): והמים להם חמה (בשלח יד, כט). שירד ס"מ ואמר לפניו, רבונו של עולם [וכן] לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים ואתה עושה להם נסים. והיה משמיע קולו לשר של ים, ונתמלא עליהם חמה, וביקש לטבען. מיד השיב לו הקב"ה, שוטה שבעולם, וכי לדעתם עבדוה, והלא לא עבדוה אלא מתוך שעבוד ומתוך טירוף דעת, ואתה דן שוגג כמזיד ואונס פרצון. כיון ששמע שר של ים, אותה חמה שנתמלא על ישראל ההזירה על מצרים, שנאמר (שם, כה) וישובו המים, ששבו מישאל על מצרים.

ע כמבואר בירושלמי קידושין (פ"ג ה"ב), והובא בב"ח ושו"ך (חור"מ סימן כא).

עא ועיין ביואל משה (א, צא. סוף ד"ה ואפשר).

עב אין לשער גדול התעוררות שהיה בבית המדרש בעת שאמר רבינו הידיבורים דלהלן בבכי רב, מתוך עומק שברון לבו הטהור. [והוא גם כן על דרך סגנון דברי הישמח משה הנזכרים בתחלת הדרוש].

וואָס אַ פֿנים האָט מען פֿאַרן בוראָ פֿל עולם! (ווען) מ'קומט מתפלל זיין קודם פֿאַר זיך, און נאָכדעם פֿאַר אידן! נאָר (ווען מ'איז) מודה ועוזב (איז) הקדוש ברוך הוא מרחמהו!^ע

איך בין מודה ומתודה!

ביתי ריקם עד!

קיין מצות ומעשים טובים האב איך נישט!

נאָר מלא עונות ופֿשעים!

(נאָר) אַלע אינאיינעם, לאָמיר רחמנות האָבן איינער אויפֿן אנדערן!

אַלע אינאיינעם, לאָמיר זיך באַרעכענען!

מ'האָב מיר זיך נישט אויף וואָס צו פֿאַרלאָזן!

נאָר בעטן ביים 'באשעפֿער' רחמים ורחינה, מאַזער הגדול של מתנת חנם!

ע

איבערדעם הייסט עס הושענא רבָה'.

(ווייל) אז מ'האָט דורכגעלאָזט די טעג, און מ'קומט נאָר זאָגן לַמַּעַנָה אַלְקִינוּ, ברויך מען האָבן מ'זאָל אויפֿמאַכן דעם 'גרויסן' אוצֵר.

(ולזה נקרא) הושענא רבָה', (ווייל) פֿונעם גרויסן אוצֵר ברויך מען אַ יְשׁוּעָה.

עא

ישוב קושיא ג

ולפי האמור יבואר כפל לשון לא לָנו, דפירוש ענין בקשת מוחנת חנם עבור כבוד שמו. כי בפעם אחד עדיין יש לומר שאנו מבקשין כדרך הצדיקים שביקשו במתנת חנם, אף שהיה להם מעשים טובים. לזה כופלין לומר עוד הפעם לא לָנו, כי 'באמת הוא כך' שאין לנו מעשים טובים, וזקוקין אנו רק למתנת חנם עבור כבוד שמו, וכמו שמסיים כי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד

איבערדעם זאָגט מען צוויי מאל לא לָנו ה' לא לָנו, פֿי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד.

^{עב} כמאמר הכתוב (משלי כח, יג) ומוֹדָה וְעוֹזֵב יִרְחָם. – וסגנון דברי רבינו כאן הוא כסגנון ותוכן לשון וידי דרבינו נסים: רבונו של עולם, לא על עצמי בלבד אני מתפלל ומתודה, כי אם בעדי ובעד קהליך העומדים לפניך. ואף על פי שאני ראוי ולא זכאי להתודות על עצמי וכל שכן על אחרים, אכל כי דרךך להאריך אפך, ומדתך להעביר קצפך, ומנהגך לרחם על ברויך, וביחוד לשבים אליך ומודים לפניך ועוזבים ומתנחמים על פשעיהם ולא מכסים אותם, שכן כתוב (שם) מכסה פשעיו לא יצליח ומוֹדָה וְעוֹזֵב יִרְחָם, ומציל את נפשו מדינה של גיהנם. ○ רבונו של עולם, מנהג בית דינך הצדק לא כמנהג בתי דינין של בני אדם, שמדת בני אדם כשהוא תובע את חברו בִּמְמוֹן אֵל בֵּית דִּין או אֵל הַשּׁוֹפֵט, אם יכפר יציל מן הממוֹן ואם יודה מתחילב לתן, ובית דינך הצדק לא כן הוא, אלא אם יכפר אדם אוי לו ראוי לנפשו, ואם מודה ועוזב אתה מרחמהו.

וד"ל הפסיקתא רבתי (פרשה מה): כך דוד אמר (תהלים לב, א) אֲשֶׁרִי נָשִׂי פֶשַׁע כִּסּוּי חֲטָאָה, אמר לו הקב"ה (שם, ב) אֲשֶׁרִי אָדָם לֹא יִחְשֶׁב ה' לו עוֹן. ומי הן אלו שהקב"ה נושא פשעיהם, אלו ישראל, שהן זכאין ביום הכיפורים ופורטים עונותיהם ופשעיהם, והקב"ה נושא את עונותיהם. אמר הכתוב מכסה פשעיו לא יצליח ומוֹדָה וְעוֹזֵב יִרְחָם, כיון שישאל פורטים את עונותיהם ומתוודים לפני הקב"ה, סולח להם ועובר על פשעיהם, שנאמר (אחרי טו, ל) כִּי בְיוֹם הַהוּא יִכְפֹּר עֲלֵיכֶם לְטָהָר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה' תְּטַהֲרוּ.

^{עב} מלשון חזו"ל במשנה דתענית (טו): סדר תעניות כיצד וכו', עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם, כדי שיהא לבו שלם בתפלה. ופירש רש"י, וביתו ריקם משמע דהוא עני, ואין לו מחיה בביתו. ובגמרא מפרש טעמא אחרינא, וגופו נקי מעבירות, שלא חטא, ולא יצא עליו שום שם רע בשום עבירה כו'. ונלפלא שרבינו משתמש כאן במליצה זו לומר שהוא ריקם מן הדיקות, ומן השמים נפל בפיו לשון זה שברברי חזו"ל, אשר שם באמת פירושו להיפך, שהוא ריקם מן העבירות.

[ווייל] צדיקים האבן אויך נישט געזאגט [לתלות במעשים הטובים], מ'האט נאָר געבעטן מתנת חנם, נישט פאַר מיינעט וועגן. אזוי ווי ס'שטייט ביי משה רבינו 'אַתָּה חַנּוּן' [ופירש"י] ער האָט אויך נישט געבעטן [וועגן] קיין מעשים טובים. [וממילא] אז מ'זאָגט איין מאָל לא לָנוּ ה', קאָן מען מיינען [אז] מ'זאָגט [עס] אזוי ווי צדיקים האָבן געזאָגט [לבקש במתנת חנם, אף שהיה בידם מעשים טובים].

[איבערדעם] זאָגט מען נאָכאמאָל, ס'איז דאָן טאַקע 'דער אָמַת' לא לָנוּ, מ'האָב מיר גאַרנישט, נאָר פֿי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד, נאָר דאָס איינציגע האָב מיר [מיט וואָס צו בעטן, ווייל] וואו איז דער כְּבוֹד שְׁמִים ? !

עב

[וכל הענין הנזכר, הוא] אזוי ווי איך האָב געזאָגט דעם סוכות^{ע"ה}, [לפרש] וואָס די אַבֹּת הקדושים האָבן געזאָגט - שטייט^{ע"ב} - אברהם האָט געזאָגט יִמְחוּ עַל כְּבוֹד שְׁמִי, [וכן יעקב].

[ולכאורה] ווי קען דאָס זיין, אַז אברהם - און יעקב אבינו - האָט אזוי געזאָגט. נאָר וואָס זשע דען, [עס] ליגט אין דעם אַ חֲכָמָה עֲמוּקָה, מ'האָט נישט געקאָנט [לעמוד] קעגן מַקְטָרֵג, האָבן זיי געזאָגט איין עצה [איז דאָ, עַל קְדוּשַׁת שְׁמִי].

עג

אזוי ווי דער רמב"ן הקדוש זאָגט^{ע"ב}, [לבאר] וואָס שטייט דער בורא כל עולמים לייזט אויס לְמַעַן שְׁמִי, וועגן [אז] די 'גוים' זאָלן נישט זאָגן. [ולכאורה] וואָס איז דען אַ נפקא מינה וואָס די 'גוים' זאָגן.

^{ע"ה} בליל ב' דסוכות תשכ"ז [לשון קדשו קונטרס שי', עיין שם בארוכה [ובעיקר בישוב קדשי ז' דשם].

^{ע"ב} בגמרא שבת (פט:) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, מאי דכתיב (ישעי' סג, טז) כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גאלנו מעולם שְׁמִי, לעתיד לבא יאמר לו הקב"ה לאברהם בןך חטאו לי, אמר לפניו רבונו של עולם ימחו על קדושת שְׁמִי [פירש"י: הואיל חטאו, ויתקדש שמך בעולם כשתעשה דין בעבורי על דברייך]. אמר, אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עליהו, אמר ליה בןך חטאו, אמר לפניו רבונו של עולם ימחו על קדושת שְׁמִי. אמר, לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. • אמר לו ליעזק בןך חטאו לי, אמר לפניו רבונו של עולם כני ולא בןך, בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכרי' (שמות ד, כב) [שהיה גלוי לפניך שהן עתידין לומר לפניך בסיני נעשה ונשמע, לקבל עולך מאהבה ככנים], עכשיו כני ולא בןך. ועוד, כמה חטאו, כמה שנותיו של אדם, שבעים שנה, דל עשרין דלא ענשת עליהו [שכן מציו בדור המדבר שלא ענש הקדוש ברוך הוא אלא מעשרים שנה ומעלה, דכתיב (שליח יד, כט) כמדבר הזה פלו פגריכם וגו' מכן עשרים שנה ומעלה אשר הלינתם עלין], פשו להו חמשין. דל עשרין וחמשה דלילותא, פשו להו עשרין וחמשה. דל תרתי סרי ופלגא דצלווי ומיכל ורבית הכסא, פשו להו תרתי סרי ופלגא. אם אתה סובל את כולם שמי, לא כדרכים הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל. וכן נאמר עוד (שם, ט) וְאַעֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבַלְתִּי הַחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וגו'. • ולכן הזכיר משה בתפלתו (שליח יד, טז) וְאַמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמִי אֲמָרוּ וגו', והשי"ת הודה לו בזה (שם, כ) וַיֹּאמֶר ה' סִלְּהִתִּי כִּדְבָרְךָ. • והטעם בטענה הזאת, איננו כרוצה להראות כחו בין שונאיו, כי כל הגוים קאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (ישעי' מ, יז). אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו, וְשֵׁם הַרְשׁוֹת בִּידוֹ לַהֲרַע או להטיב, וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם, לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופרסם בהם באותות ובמופתים כי הוא אלקי האלהים ואדוני האדונים, ונודע בזה לכל העמים. והנה אם ישוב ויאבד זכרו, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יספור עוד בהם, ואם אדם

^{ע"ב} ברמב"ן האדינו (לב, כז): והנה יאמר הכותב כי היה במדת הדין להיותנו כן בגלות לעולם, לולי פֶּסַע אויב. ויורה זה כי בגלותנו עתה תמה זכות אבות, ואין לנו הצלה מיד העמים רק בעבור שמו, כענין שאמר ביחזקאל (כ, מא מד) וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נִפְצַתֶם בָּם וּנְקַדְשְׁתִּי בָכֶם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם, וידעתם כי אֵינִי ה' בְּעֲשׂוֹתִי אֶתְכֶם לְמַעַן שְׁמִי, לא כדרכים הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל. וכן נאמר עוד (שם, ט) וְאַעֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבַלְתִּי הַחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וגו'. • ולכן הזכיר משה בתפלתו (שליח יד, טז) וְאַמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמִי אֲמָרוּ וגו', והשי"ת הודה לו בזה (שם, כ) וַיֹּאמֶר ה' סִלְּהִתִּי כִּדְבָרְךָ. • והטעם בטענה הזאת, איננו כרוצה להראות כחו בין שונאיו, כי כל הגוים קאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (ישעי' מ, יז). אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו, וְשֵׁם הַרְשׁוֹת בִּידוֹ לַהֲרַע או להטיב, וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם, לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופרסם בהם באותות ובמופתים כי הוא אלקי האלהים ואדוני האדונים, ונודע בזה לכל העמים. והנה אם ישוב ויאבד זכרו, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יספור עוד בהם, ואם אדם

נאָר דער תּכּלית [פּון] דער גאַנצער בּריאת העולם איז געווען, אַז יכּירו שמו, מ'זאָל וויסן ס'איז דאָ אַ באַשעפּער אויף דער וועלט, און ס'איז דאָ אַ תּורה הקדושה. און דאָס האָבן קיינער נישט געוואָלט מְקַבּל זיין, נאָר אידן. [וממילא] ווען חס ושלום ס'זאָל נישט זיין קיין אידן, ווער וועט זיך אָננעמען פאַר די תּורה הקדושה, [און] ווער וועט מְכיר זיין דעם כּבוד שמים.

[כי האומות] אפילו זיי וועלן זאָגן^ע, וועלן זיי זאָגן ס'קומט פון זיי [מצד הסטרא אחרא]. אָדער דאָס טבּעיות, אָדער די עבודה זרה. ממילא אַ כּבוד שמים קען נאָר זיין, אַז ס'איז דאָ אידן [בעולם].

עד

איבערדעם איז רעכט, דאָס האָבן זיי געזאָגט [האבות הקדושים], ווייל דער מְקַטְרֵג האָט געזאָגט אַז ס'זאָל זיין ימחו, [לזה אמרו אברהם ויעקב] אָבער אַ תּנאי, ס'מוז זיין על קדש שמו^ה [דהיינו רק באופן שיתקדש שמו בעולם, און] דאָס איז [דאָך] אַ זאָך וואָס ס'איז נישט קיין מציאות [שיתקדש שמו בעולם אף אם ימחו ישראל ח"ו, ונמצא כי] ימחו [צוזאמען מיט] על קדש שמו דאָס איז נישט פאַרהאַנדן ביי אידן, [ווייל] חס ושלום ווען ס'העט נישט געווען קיין אידן, איז נישטאָ קיין כּבוד שמים.

עה

קישור הדרוש, לבקשת הושענא למענה אלקינו איבערדעם דאָרף מען היצט מתפלל זיין אויף 'דעם' [עבור כּבוד שמים]. מ'האָט אונז אויסגעלערנט [האבות, על מה להתפלל]. - איך האָב געזאָגט באריכות^ט [לפרש] דערנאָך ווייטער [בהמשך דברי הגמרא] וואָס יצחק אבינו האָט געזאָגט [פּלגא עלי ופּלגא עלך]. איך וועל נישט איבער'חזרן היצטערט. -

עו

איבערדעם [ווען] ס'קומט הושענא רבּה [ומתפללין על הישועה שלימה, וכדי שלא יתעורר הקטרוג הנרמז בפסוק אי מי יחיה משמו אל], זאָגט מען [הושענא] למען שמו^ה ח"פ.

הושענא למענה אלקינו הושענא

יזכיר כן, יחשבו כי היה כח מכות המזלות והכוכבים וחלף ועבר, והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי, שלא ישר בהם יודע את בוראו רק מכעיס לפניו. ועל כן ראוי מדין 'הרצון' שהיה בבריאת העולם, שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים, כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים. • וזה טעם כי דין ה' עמו וְעַל עֲבָדָיו יִתְנַחֵם (האוינו שם, לו), שיזכור ה' ברחמים כי הם עמו מאז, ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסכול הצרות והשעבוד, וכענין שנאמר (ישעי' סג, ח) וַיֹּאמֶר אֶף עַמִּי הֵמָּה בְּנִים לֹא יִשְׁקָרוּ. וכבר רמזתי בבריאת האדם סוד נשגב ונעלם, צריך ממנו שנהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלקים, כענין שנאמר (שם מג, ז) כָּל הַקָּדָשׁ בְּשֵׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרֵאתִיו וגו'.

^{עב} אולי הכוונה, אפילו אם יודו בחידוש העולם. וילע"ע.

^{עט} בליל ב' דסוכות הנזכר, עיין שם בארוכה (ובעיקר בשוב קושיא ט-דשם).

^פ וכמבואר בדברי המדרש פליאה הנזכר, בקישור ב' פסוקים אלו.

